دامەزراوەی ڤـیژن بۆ لێکۆڵینەوەی ستراتیجـی
مؤسســة رؤيــة للدراســات الاستراتيجيــة
Vision Foundation for Strategic Studies

ڕۆڵی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە هەرێمی کوردستان لەنێوان ساڵانی (2006-2024) پارێزگای سلێمانی وەك نمونەیە

جۆری بڵاوکراوە :
توێژینەوەی شیکاری و پێوانەسازی

بابەت :
ئابووری

توێژەر :
د. سوپا سەلام

بەیاننامەی دامەزراوەکە:

دامەزراوەی ڤیژن بۆ لێکۆڵینەوەی ستراتیجی، لە پێناو تێگەشتنی هاوسەنگ و دروستکردنی داهاتوویەکی پرشنگدار و گەشەسەندوو بۆ هەرێمی کوردستان و عێراق کاردەکات. لە ڕێگەی ئەنجامدانی لێکۆڵینەوە و توێژینەوەی ئەکادیمی لە سەرجەم گرفت و قەیرانە هاوچەرخەکان و دۆزینەوەی چارەسەری پراکتیکی گونجاو. ئێمە وەک ئەرکی سەرەکی دامەزراوەکەمان کە برتییە لە پاراستن و پەرەپێدانی وڵاتەکەمان، دەمانەوێت لە ڕێگەی توێژینەوەی ستراتیجییەوە، بەرچاوڕوونی و نەخشەڕێگای گونجاو پێشکەش بە داڕێژەرانی سیاسەت و ناوەندەکانی بڕیار لە هەردوو حکومەتی فیدراڵی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان و هەر سێ دەسەڵاتی (جێبەجێکردن، یاسادانان و دادوەری)، ڕای گشتی و کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بکەین.

تێبینی

ئەو زانیاریی، دەرئەنجام و ڕاسپاردانەی لە توێژینەوەکەدا خراونەتەڕوو بریتین لە دیدگای توێژەرانی توێژینەوەکە، کە مەرج نییە نوێنەرایەتی دیدگا و بۆچوونی دامەزراوەکەمان بکەن.

مافی بڵاوکردنەوەی پارێزراوە © ٢٠٢٥
INFO@VFSSIQ.ORG
WWW.VFSSIQ.ORG

پوختە

وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی یەکێکە لە جۆرەکانی وەبەرهێنان کە سەرجەم ئەو پرۆژانە لە خۆدەگرێت کە خاوەندارێتی و بەڕێوەبردن و دامەزراندنی لە لایەن وەبەرهێنێکی بیانییەوەیە جا خاوەندارێتی هەموو پرۆژەکە بێت یاخود هاوبەشی، ئەمەش لەڕێگەی بەگەڕخستنی سەرمایە نەختینەییەکەیەوە بێت یاخود ئاستە زانستیەکەی یاخود لێوەشاوەییەکەی بێت، جاری وا هەیە ئەم وەبەرهێنانە لە لایەن کەسێك یاخود دامەزراوەیەك یاخود لقی کۆمپانیایەکەوە ئەنجامدەدرێت و ئامانجیش لەم پرۆسەیە دەسکەوتی ئابووریە لە داهاتوودا بۆ وڵاتی خانە خوێ و وەبەرهێنەرە بیانیەکە.

لەم ڕوانگەیەوە ئەم توێژینەوەیە ئامانجیەتی قەبارەی وەبەرهێنان بەگشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی بەتایبەتی لە پارێزگای سلێمانی بخاتەڕوو لەماوەی ساڵانی (2006- 2024)، ئەم توێژینەوەیە پشتی بەستووە بەشێوازی وەسفی لە ڕێی بەکارهێنانی خشتەکان و ئاستی بەشداریکردن (نسبە المساهمە) لەگەڵ تێکڕای گەشەی کەڵەکەبوو (معدل النمو المرکب)، بە پشتبەستن بەداتای لایەنە پەیوەندیدارەکان و بەکارهێنانی پرۆگرامە ئامارگیرییەکان(R Software) بۆ فۆڕمی ڕاپرسیەکان بە ئامانجی دۆزینەوەی قەبارەی کارتێکەرەکانی سەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی، توێژینەوەکە گەیشتووە بە کۆمەڵێك دەرەنجام لەوانەش، ژمارەی پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی لە ئاستێکی زۆر نزمدایە، بەجۆرێك ڕێژەی بەشداری پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی لەکۆی گشتی پرۆژە بیانیەکانی هەرێم نزیکەی لە(5.3%)ی پیکهێناوە، هەروەها ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی لەکۆی گشتی سەرمایە بیانیەکانی هەرێم تەنها لە(0.5%) لەخۆگرتووە لە کاتێکدا لە پارێزگای هەولێر نزیکەی لە(99.4%)، هەر بەگوێرەی ئەو دەرەنجامانەی پێیگەیشتووە لاوازی ڕۆڵی بانکەکان و کەمی قەبارەی خواستی بازاڕی سلێمانی و هەموارنەکردنەوەی یاسای وەبەرهێنان و ناڕۆشنی لە سیاسەتی ئابووری و بوونی ڕۆتیناتی ئیداری و ناجێگیری بارودۆخی سیاسی پشکی شێریان بەرکەوتووە لەنێو ئەو کارتێکەرانەی کە بوونەتە هۆکاری کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانیدا، بۆیە توێژینەوەکە چەند پێشنیارێکی خستووەتەڕوو لە گرنگترینیان خۆی دەبینێتەوە لە دروستکردنی ژینگەیەکی لەبار بۆ وەبەرهێنان کە هەرسێ خاسیەتی (شەفافی و هەماهەنگی و بزاوتن)ی لەخۆگرتبێت، هاوشان لەگەڵ فەراهەمکردنی ژێرخانێکی ئابووری تۆکمەو دەستەبەرکردنی هاوسەنگی سیاسی و ئیداری بۆ پارێزگای سلێمانی بۆ ئەوەی وەبەرهێنی بیانی سڵ لە بەگەڕخستنی سەرمایەکەی نەکاتەوە لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەپارێزگای سلێمانیدا.

وشەی سەرەکیەکان: وەبەرهێنان، وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی ، تێچووی پرۆژە، دەستکەوتی پرۆژە

پێشەکی:

وڵاتانی جیهان بەگشتی و تازەپێگەیشتووەکان بەتایبەتی لە کێبڕکێدان بۆ کشانەوە و کەمکردنەوەی ڕۆڵی حکومەت لە ژیانی ئابووری کۆمەڵگاکانیاندا، بەجۆرێك لەڕێگەی هاندان بۆ وەبەرهێنان لە سێکتەرە جیاوازەکاندا دەیانەوێت قەبارەی (خەرجیە گشتیەکان)ی حکومەت بە ئەندازەیەکی باش کەمبکەنەوە، ئەمەش دۆخێکی خولقاندووە کە وڵاتێك شك نابەین حکومەتەکەی تەواوی پرۆژە ئابووری و خزمەتگوزارییە گشتیەکانی لە ئەستۆگرتبێت، لەم ڕوانگەیەوە وەبەرهێنان بەگشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی بەتایبەتی ڕۆڵی کاریگەری بینیوە لە پڕکردنەوەی ئەو بۆشییانەی کەرتی حکومی لە مەیدانەکەدا دروستی دەکات.

لە هەرێمی کوردستان بە گشتی و پارێزگای سلێمانی بەتایبەتی ئەگەرچی پرۆسەی وەبەرهێنان بە فەرمی نزیکەی 20 ساڵە هاتووەتە ناو مامەڵە ئابووریەکانمانەوە، گومانمان نیە ئەگەر بەشێوازێکی زانستی وورد دەستنیشانی خاڵە لاوازەکانی کارەبا و هەوڵ بۆ چارەسەرکردنی بدرایە و پەرە بە لایەنە ئەرێنیەکانی بدرایە، ئەوا دەتوانرا ئابووری هەرێم بەگشتی و پارێزگای سلێمانی بەتایبەتی بەجۆرێك فراژوو ببێت کە چەندان قەیرانی ئابووری چارەسەر بکردایە. بۆیە ئەم توێژینەوەیە هەوڵدەدات گرنگی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی و لەمپەرەکانی بەردەمی بخاتەڕوو، هاوکات لەڕێگەی داتا فەرمییەکانەوە واقعی قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەپارێزگای سلێمانی شرۆڤەدەکات و بەراوردی دەکات بەپارێزگای هەولێر، لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا پێوانەسازی بۆ کارتێکەرەکانی سەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی دەکات بۆ ئەوەی وەڵامی ئەو پرسیارەی دەسکەوێت "بۆچی لەدایکبوونی پرۆسەی وەبەرهێنان دەگەڕێتەوە بۆ سلێمانی، کەچی قەبارەی وەبەرهێنان بەگشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی بەتایبەتی لەنزمترین ئاستدایە؟" لەکۆتایشدا بە دەرەنجام و پێشنیارەکان کۆتایی بەتوێژینەوەکە دەهێنێت.

کێشەی توێژینەوە:

کێشەی توێژینەوەکە خۆی دەبینێتەوە لە کەمی قەبارەی وەبەرهێنان بە گشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی لە کاتێکدا یەکەمین پارێزگای هەرێم بووە کە پرۆسەی وەبەرهێنانی تێدا ئەنجامدراوە.

گرنگی توێژینەوە:

توێژینەوەکە چەندان گرنگی لەخۆگرتووە، بەڵام بە کورتبڕی لەم خاڵانەی خوارەوەدا کۆیان دەکەینەوە:

1- گرنگی وەبەرهێنان بە گشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی بە تایبەتی ڕووندەکاتەوە.

2- گرنگی بە ئاستی بەشداری پرۆژەی وەبەرهێنانی سلێمانی لە تێکڕای وەبەرهێنانی هەرێمدا دەدات و قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیش لە پارێزگای سلێمانی شرۆڤەدەکات.

3- گرنگی بە قەبارەی سەرمایەی بەکارهاتوو لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی دەدات.

4- گرنگی بەو کارتێکەرانە دەدات کە بوونەتە کۆسپ لە بەردەم وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا.

5- گرنگی دەدات بەخستنەڕووی پێشنیاری زانستی بۆ فراژووکردنی قەبارەی وەبەرهێنانی بیانی لە پارێزگای سلێمانیدا.

ئامانجی توێژینەوە:

ئامانجی توێژینەوەکە خۆی دەبینێتەوە لەم خاڵانەی خوارەوە:

1- ئامانجیەتی وێنە ڕاستەقینەکەی ژینگەی وەبەرهێنان بەگشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی نیشانبدات.

2- قەبارەی وەبەرهێنان بەگشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی بەتایبەتی لە پارێزگای سلێمانی بخاتەڕوو.

3- ئامانجیەتی بەراوردکاری لە وەبەرهێنان بەگشتی لە لایەك و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە لایەکی دیکە بکات لە نێوان سلێمانی و هەولێردا هەتا بزانرێت پارێزگای سلێمانی لە کوێی پرۆسەکەدایە.

4- ئامانجیەتی قەبارەی کارتێکەرەکانی سەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی بدۆزێتەوە کە بوونەتە هۆکاری کەمبوونەوەی.

6- توێژینەوەکە هەوڵدەدات لە ڕێگەی پێشنیارەکانیەوە بەرچاوڕوونی بدات بە لایەنە پەیوەندیدارەکان بۆ چارەسەرکردنی پرۆسەی وەبەرهێنان لەپارێزگای سلێمانیدا.

گریمانەی توێژینەوە:

سەرەڕای ئەوەی دەستپێکی پرۆسەی وەبەرهێنان دەگەڕێتەوە بۆ پارێزگای سلێمانی، بەڵام هەنووکە ئەم پارێزگایە لە قەبارەی وەبەرهێنان بە گشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا کەمترین بەشداری هەیە.

سنوری توێژینەوە:

سنوری جوگرافی: پارێزگای سلێمانی وەك نمونەوە رگرتووە و بەراوردی دەکات بەپارێزگای هەولێر.

سنوری کات: لەساڵی 2006ەوە دەستپێدەکات بۆ ساڵی 2024

میتۆدۆلۆژیای توێژینەوە:

لەپێناو گەیشتن بەئامانجەکانی، توێژینەوەکە میتۆدۆلۆژیای شیکاری و پێوانەسازی بەکاردەهێنێت بە پشتبەستن بەو داتایانەی کە لە لایەنی پەیوەندیدارەوە دەستیکەوتووە لەگەڵ بڵاوکردنەوەی فۆڕمی راپرسی بۆ کۆمەڵەی دەستنیشانکراو.

چوارچێوە و پەیکەربەندی توێژینەوە:

بە گشتی توێژینەوەکە دابەشبووە بەسەر دوو بەشی سەرەکیدا، لە بەشی یەکەمدا کە تایبەت کراوە بە لایەنی تیۆری، تیایدا وەبەرهێنان و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی و شێوەکانی، گرنگی وەبەرهێنانی بیانی و ئەو هۆکارانەی کە کارتێکەرن لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی شیدەکاتەوە، لە بەشی دووەمیشدا کە تایبەت کراوە بەلایەنی پراکتیکی، تیایدا قەبارەی وەبەرهێنان بەگشتی لە پارێزگای سلێمانی دەخاتەڕوو، پاشان قەبارەی وەبەرهێنان بەگشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی سلێمانی بەراورد دەکات بە پارێزگای هەولێر، دواتر رێژەی بەشداری وەبەرهێنان لە پارێزگای سلێمانی بە هەرسێ جۆرەکەیەوە (بیانی، هاوبەش، گشتی) لە کۆی گشتی وەبەرهێنان شرۆڤەدەکات و قەبارەی گەشەی ساڵانەی کەڵەکەکراوی دەخاتەڕوو، هەروەها ئاستی کاریگەری هەر کارتێکەرێك لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی دەدۆزێتەوە، لە کۆتایی توێژینەوەکەشدا دەرەنجامەکان و ڕاسپاردەکانی لەمەڕ وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەپارێزگای سلێمانی دەخاتەڕوو.

بەشی یەکەم: لایەنی تیۆری

وەبەرهێنان و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی

وڵاتە تازەفراژووبووەکان لە هەوڵی ئەوەدان کە ڕۆڵی وەبەرهێنان لە ناو سێکتەرە ئابوورییە جۆراوجۆرەکاندا پەرەپێبدەن، لەو نێوەندەشدا چاویان بڕیوەتە سەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی، هەتا بتوانن لەو کەناڵەوە قورسایی سەرشانی خەرجییە گشتییەکانی حکومەت کەمبکەنەوە و دراوی قورس مسۆگەر بکەن و وەسەرکارخستنی دەستی کاری ناوخۆیی گەشەپێبدەن.

لەو روانگەیەشەوە ئەم بەشە بە گشتی دابەشبووە بەسەر سێ تەوەری سەرەکیدا کە ئەوانیش:

- تەوەری یەکەم: وەبەرهێنان و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی
- تەوەری دووەم: گرنگیەکانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی
- تەوەری سێهەم: کارتێکەرەکانی سەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی

تەوەری یەکەم: وەبەرهێنان و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی

ئەگەرچی لە ئەدەبیاتی کوردیدا وەبەرهێنان بەگشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی تا ئەندازەیەك تازەیە، بۆیە هەوڵدەدەین لە چوارچێوەی ئەم تەوەرەدا تیشك بخەینە سەریان و لە پاڵیشیاندا شێوەکانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی باس بکەین.

1- وەبەرهێنان:

لەڕووی وشەسازییەوە وەبەرهێنان ئاماژەیە بۆ زیادکردن و گەشەسەندنی (بەرهەم)، گەشەکردنیش مەبەست لێی گەورەبوونی سەرمایەیە جا لەشێوەی نەختینەیی بێت یاخود ماڵی بێت یاخود بازرگانی، لە ئێستاشدا گەشەسەندن کەرتی عەقارات و بیناسازی و کاغەزە داراییەکانیشی لەخۆگرتووە ئەمە وێڕای شێوە باوەکانی دیکەی سامان. لە سەردەمی دراوە ئەلیکترۆنیەکاندا (عبدالکریم،2008، 4). بەڵام لەڕووی ئابوورییەوە "گوزارشتە لە پرۆسەیەکی ورد و پلان بۆ دارێژراو بە ئامانجی خستنەکاری سەرمایە لە ڕێگەی ئاراستەکردنی پاشەکەوتەکان بە ئامانجی بەرهەمهێنانی کاڵا و خزمەتگوزارییەکان و تێرکردنی پێداویستیەکانی کۆمەڵگا و دەستەبەرکردنی خۆشگوزەرانی بۆ هاوڵاتیان و دەستخستنی دەسهاتی زیاتر لەچاو ئەوەی خراوەتەگەڕ.(ال شبیب،2009، 17)."

وەبەرهێنان بەگوێرەی دابەشکارییەکان بۆ چەندان جۆر دابەشدەبن، بەڵام ئەوەی زیاتر توێژینەوەکە تیشکی دەخاتە سەر دابەشکردنی وەبەرهێنانە بەگوێرەی ڕەگەزی وەبەرهێن کە ئەوانیش دەکرێن بە (وەبەرهێنانی نیشتیمانی و وەبەرهێنانی بیانی) *.

أ- وەبەرهێنانی نیشتیمانی: ئەمجۆرە وەبەرهێنانە لەڕووی ناوەرۆکەوە دابەشدەبێت بەسەر دوو کۆمەڵەدا ئەوانیش:

- وەبەرهێنانی گشتی نیشتیمانی: بریتیە لەو جۆرەی وەبەرهێنان کە حکومەت خۆی یاخود یەکێك لە دامەزراوەکانی پێی هەڵدەستن بەئامانجێکی گشتی وەك: کەمکردنەوەی بێکاری، زیادکردنی گەشەی ئابووری یاخود چارەسەری قەیرانی نیشتەجێبوون...هتد.(Shearn: 2011 ،10).
- وەبەرهێنانی تایبەتی نیشتیمانی: بریتیە لەو وەبەرهێنانەی کە سەرمایەدارە ناوخۆییەکان پێی هەڵدەستن بە ئامانجی ڕاگەیشتن بەدەستکەوتی ئابووری و پڕکردنەوەی پێداویستەکی دیاریکراو (Abdu Valiev:2023,59).

ب- وەبەرهێنانی بیانی: بریتیە لەو وەبەرهێنانەی کە لایەنی وەبەرهێن لەدەرەوەی سنوری ئەو وڵاتەیە کە وەبەرهێنانی تێدا ئەنجامدەدات و سەرمایەی (بیری، نەختینەیی) خۆی لە وڵاتی خانەخوێدا بەگەڕدەخات، ئەمیش دابەش دەکرێت بە دوو جۆرەوەکە (وەبەرهێنانی ناڕاستەوخۆی بیانی، وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی).

- وەبەرهێنانی ناڕاستەوخۆی بیانی: ئەو جۆرەیە لە وەبەرهێنانی بیانی کە خۆی دەبینێتەوە لە شێوەی قەرز و کڕینی پشك و قەواڵەکان بەبێ ئەوەی خودی وەبەرهێنی بیانی سەرۆکاری لە بڕیاری کارگێڕی بکات و خۆی بخاتە ناو کارەکانەوە، بەڵکو لە چوارچێوەی مامەڵەکردن بە کاغەزە داراییەکان وەبەرهێنانی دەکات (Aranguna:2021,10).
- وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی: ئەو جۆرەیە لە وەبەرهێنانی بیانی کە ڕاستەوخۆ خودی وەبەرهێن بەشداری لە پرۆژە وەبەرهێنانەکان دەکات لە وڵاتی میوانداردا، لەم ڕوانگەیەشەوە کە ئەم تەوەرە بابەتی سەرەکی توێژینەوەکەیە هەڵوەستەی زیاتری لەسەر دەکرێت بەگوێرەی ئەم تەوەرانەی خوارەوە(Alasrag: 2005,4).

*** بەگشتی هەشت جۆر دابەشکاری هەیە ئەوانیش بەگوێرەی**

1. ئەوانەی پێی هەڵدەستن (تاك ، کۆمپنیاکان ، حکومی) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە (لطفی ، 2009 ، 40-41)
2. بەپێی شوێنی جوگرافی (نێودەوڵتی، نیشتیمانی، هەرێمی، ناوخۆیی)
3. بەپێی کات (ماوەدرێژ، ماوەمامناوەند، ماوەکورت)
4. بەپێی خێرایی ڕاگەیشتن بە دەستکەوت (ئەو وەبەرهێنانەی دەستکەوتیان خێرایە، ئەو وەبەرهێنانەی دەستکەوتیان خاوە)
5. بەپێی سروشتی وەبەرهێنان (ماددی ، مرۆیی) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە (سعاد ، 2011 ، 68)
6. بەپێی پێوەری دەرەکی (وەبەرهێنان لە کاڵا، وەبەرهێنان لە نەختینەدا)
7. وەبەرهێنان بەگوێرەی ڕەگەزی وەبەرهێن (وەبەرهێنانی نیشتیمانی ، وەبەرهێنانی بیانی)
8. وەبەرهێنان بەپێی ڕۆڵ (وەبەرهێنانی لەخۆوەکرد ، وەبەرهێنانی پاڵپشتی کراو) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە (عاطف،2012، 3)

2- وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی

بەگشتی گوزارشتە لە سەرجەم ئەو پرۆژانەی کە خاوەندارێتی و بەڕێوەبردن و دامەزراندنی لە لایەن وەبەرهێنێکی بیانییەوەیە، ئەویش لە ڕێگەی سەرمایە نەختینەییەکەیەوە بێت یاخود ئاستە زانستیەکەی یاخود لێوەشاوەییەکەی بێت ...هتد پڕۆژەکە ئاڕاستەدەکات، جاری واهەیە ئەم وەبەرهێنانە لە لایەن کەسێك یاخود دامەزراوەیەك یاخود لقی کۆمپانیایەکەوە ئەنجامدەدرێت و ئامانجیش لەم پرۆسەیە دەسکەوتی ئابووریە بۆ هەردوولا (مطر:2010، 75). لەم پرۆسەیەدا وەبەرهێنی بیانی گرنگی دەدات بە هاوردەکردنی سەرمایەی نەختینەیی بێت یاخود کەلوپەل لە وڵاتانی دەرەوە بۆ دەڤەری خانەخوێ بەئامانجی راپەڕاندنی پرۆژەکەی، هاوکات ئەو دەستکەوتە ئابوورییەشی کە لە ئەنجامی پرۆسەی وەبەرهێنانی بیانیەوە چنگی دەکەوێت هەناردەی وڵاتی خۆی دەکات یاخود پرۆژە وەبەرهێنانەکەی لە وڵاتی میواندارا فراوان دەکات (المصری: 2004 ، 84).

هەرچەندە رێژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی پێش ساڵی دوو هەزار نزیکبووەیەوە لە ئاستی گەشەی ئابووری وڵاتان و ئەویِ رۆژێ و ئابووریناسان بە ئاستێکی پێوانەیی ناویان دەبرد، بەڵام لە سەرەتاکانی دوو هەزاردا پشکی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە وڵاتانی تازەپێگەیشتوودا گەیشتە(75%)ی کۆی گشتی کەڵەکەکردنی سەرمایەی وڵاتە تازەڤراژووبووەکان، ئەمەش گوازارشتە بۆ دوو ڕاستی کە ئەوانیش گرنگی وەبەرهێنانی بیانیە لەو وڵاتانەدا و لە لایەکی دیکەشەوە هەڵپەی وڵاتانی تازەڤراژووبووەوە بۆ ڕاکێشانی وەبەرهێنی بیانی (UNCTAD: 2004، 4). ئەم ڕۆڵە کاریگەرەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە وڵاتانی میواندارا کارێکی کردووە لە چەندان شێوەدا خۆی بنوێنێ، کە دەکرێت گرنگترین شێوەیەکانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەم تەوەرەدا بخەینەڕوو.

3- شێوەکانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی:

وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە وڵاتانی خانەخوێندا لەحەوت شێوەدا خۆیان دەنوێنێن ئەوانیش:

أ. ئەو پرۆژانەی بەتەواوی موڵکی وەبەرهێنی بیانیە: ئەم جۆرە لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە لایەن وەبەرهێنی بیانیەوە زۆر پەسەندە و تەواوی ئازادییەکانی لە بەڕێوەبردن و بازاڕداری دەستەبەرکردووە، هەروەك چۆن مافی ئەوەی هەیە کە لقی دیکەی وەبەرهێنان و بازاڕداری لە ناوچەکانی دیکەش بنیادبنێت و خاوەنی تەواوی چالاکییەکانی ناو پرۆژە وەبەرهێنانەکەیەتی (الصالح: 2014 ، 7). لەم جۆرەدا وەبەرهێنی بیانی هەڵدەستێت بەگواستنەوەی شارەزایی کارگێڕی و رێکخستن و کادری بە ئەزموون و تەکنەلۆجیای پێشکەوتوو لە وڵاتانەوە بۆ وڵاتی میواندار لەپێناو سەرپێخستنی پرۆژە وەبەرهێنانەکەی (الجبوری: 2014 ، 41).

ب. پرۆژەهاوبەشەکان: گوزارشتە لەو وەبەرهێنانە بیانیەی کە لەسەر بنەمای هاوبەشی بنیادنراوە لە نێوان دوو لایەن یاخود زیاتر، کە وەبەرهێنەرێکی بیانی لەگەڵ وەبەرهێنەرێکی نیشتمانی بەمەرجێك کۆمپانیاکەی لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی ناسراوبێت ئەنجامدەدرێت، کە زۆربەی کات وەبەرهێنەرە بیانییەکە ڕۆڵی بەرهەمهێنان و بازاڕداری لەوڵاتانی بیانیدا دەگێڕێت، ئەمە سەرەڕای ئەوەی لە مافی خاوەندارێتی پرۆژەکە لە وڵاتی میواندارادا خۆشنابێت، بەڵام ئەوەی کە هەیە وەبەرهێنەری بیانی لەم شێوە وەبەرهێنانەدا تاکە خاوەنی پرۆژەکە نیە (الباشا: 2013، 26).

ج. وەبەرهێنان لەناوچە ئازادەکان: ئەم جۆرە لە وەبەرهێنانی بیانی کەوتووەتە ئەو ناوچانەی کە لە دەرەوەی ناوچە گومرگییەکانن، بەڵام لەڕووی جوگرافیەوە زەوی وڵاتی خانەخوێیە، ناوچەیەکە بۆ ئەنجامدانی چالاکییە ئابوورییە جۆراوجۆرەکان و دەوڵەتیش یاسای تایبەتی بۆ وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە ئەم ناوچە ئازادانە داڕشتووە کە تایبەتمەندی خۆی هەیە بە بەراورد بەو ناوچانەی کە لە سەنتەر و ناوەندی قەزا و ناحییەکاندان (عاشور: 2007، 13-14). دەتوانین بڵێین حکومەت بۆ پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە ناوچە ئازادەکاندا چەندان ئاسانکاری وەك لێخۆشبوون لەباجی دەرامەت و ڕەسمی گومرگ لەسەر هێنانی کەلوپەل و ئاسانکاری مانەوەی کرێکاران و دابینکردنی وزەی پێویست بە نرخی پاڵپشتیکراو فەراهەم دەکات، هاوکات ئاوەدانی دەخاتە ئەو ناوچانەوە کە پێی دەگوترێت ناوچە ئازادەکان (الصالح: 2014 ، 7).

د. وەبەرهێنان لە پرۆسەی کۆکردنەوە و پێکەوەنان: ئەم جۆرە لە وەبەرهێنانی ڕاستەخۆی بیانی خۆی دەبینێتەوە لە گرێبەستێك لە نێوان وەبەرهێنی بیانی و وڵاتی میوانداردا، کە تیایدا لایەنی یەکەم هەڵدەستێت بە هاوردەکردنی پارچەکانی بەرهەمێکی دیاریکراو بە ئامانجی کۆکردنەوە و پێکەوەنانیان لەوڵاتی خانەخوێدا (الخطيب: 2009 ، 217)، ئەم جۆرە لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە وڵاتە دواکەوتووەکاندا زۆربەی کات خۆی دەبینێتەوە لەوەی کە وەبەرهێنی بیانی هەڵدەستێت بە پێشکەشکردنی شارەزایی و لێوەشاوەیی بەو وڵاتە، دواتر هەڵدەستێت بە پرۆسەی بنیادنانی کارگە و ڕێگاوبانەکان و عەمبارکردن و نۆژەنکردنەوەی پرۆژە بە ئامانجی خێراکردنی پرۆسەی کۆکردنەوە و پێکەوەنان لەو وڵاتانەدا (الزبيدى: 2008 ، 18).

هـ. وەبەرهێنانی کۆمپانیا فرەنەتەوەکان: دیاردەی سەرهەڵدانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە ڕێگەی کۆمپانیا فرەنەتەوەکانەوە لە دیارترین دەرکەوتەکانی پەیوەندییە ئابوورییە نێودەوڵەتیەکانە لە ماوەی سێ بۆ چوار دەیەی کۆتای سەدەی بیستەمدا (حديد: 2012، 377)، لەم پێناوەشدا وڵاتە تازە ڤراژووبووەکان لە کێبڕکێدان. وڵاتە تازەڤراژووبووەکان لەکێبڕکێدان بۆ ڕاکێشانی زیاتری ئەم شێوەیە لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی ئەویش لە ڕێگەی ئاسانکاری و پێدانی ئیمتیازاتی زیاتر و بەرزکردنەوەی ئاستی لێخۆشبوونەکان و داڕشتنی یاسا گەلێك کە دڵنیایی تەواو بدات بە وەبەرهێنی بیانی کە پرۆژەکەی خۆماڵی ناکرێت و دەستی بەسەردا ناگیرێت و بەرهەمەکەشی لەهەموو رکابەرییەکی دەرەوە کە زیان بە دەستکەوتەکانی بگەیەنێت دەپارێزرێت، لە بەرامبەردا کۆمپانیا فرەنەتەوەکان دوای خەمڵاندنی قەبارەی دەستکەوتەکان و مەترسیەکان بەسەرمایەیەکی گەورەوە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی ئەنجامدەدەن (عبدالقادر: 2009 ، 30).

و. وەبەرهێنان لە پرۆژەی ژێرخانی ئابووریدا: ئەم شێوەیە لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی گەشەکردنی بەرچاوی بەخۆیەوە بینی لە دوای تەوژمی جیهانگیریەوە لەو وڵاتە دواکەوتووەکاندا، ئەویش بە ئامانجی پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە گەورەیەی لە ژێرخانی ئابووری ئەم وڵاتانەدا بەدی دەکرا کە ببوونە لەمپەر لە بەردەم وەگەڕخستنی سەرمایەی وەبەرهێنی بیانیدا، هەربۆیە ئەم شێوەیە لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە وڵاتە دواکەوتووەکاندا بەشێوەیەکی بەرفراوان دەستی پێکرد لەڕێگەی گواستنەوەی لێوەشاوەیی و سەرمایەی نەختینەیی بە ئامانجی بەگەڕخستنی لە ژێرخانی ئابووری ئەمجۆرە وڵاتانەدا هەتا ڕێگە خۆشکەربێت بۆ هاتنەکایەی پرۆژەی وەبەرهێنانی دیکە و گەشەسەندی ئابووری ئەم وڵاتانە (محمد و رياض: 2013 ، 420).

ز. وەبەرهێنان لە پرۆسەی پێکەوەگرێدان و خاوەندارێتی: ئەم شێوەیە لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی خۆی دەبینێتەوە لە پێکەوەگرێدان یاخود کڕینی کۆمپانیا نیشتمانیەکان لە لایەن کۆمپانیا یاخود وەبەرهێنی بیانیەوە کە کار لە پرۆژەی وڵاتی میوانداردا دەکەن، ئەویش لە ئەنجامی مایەپوچبوونی کۆمپانیا نیشتمانیەکە یاخود ڕکابەری لە لایەن کۆمپانیای هاوشێوەکانیەوە کە ئەم کۆمپانیا نیشتمانیە توانای ڕکابەری نیە. لەم کۆتاییانەدا لە وڵاتانی ئەوروپا ئەم شێوەیەی وەبەرهێنان (پێکەوەگرێدان و خاوەندارێتی) گرنگی زۆری پێدەدرێت، بەڵام لای ئەوان بە ئامانجی کەڵەکەکردنی زیاتری توانای وەبەرهێنانەکە شمەك گەلێك بخەنەڕوو کە پێشتر لە توانای کۆمپانیا نیشتمانییەکاندا نەبووبێ و کۆنترۆڵی بازاڕی ناوخۆ و وڵاتانی دراوسێشی پێبکەن (السعيدى،2007، 33).

تەوەری دووەم: گرنگیەکانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی

وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی ڕۆڵێکی گرنگ دەگرێ لەو وڵاتانەی کە پرۆژەیانی تێدا بەگەڕدەخەن، لەم تەوەرەدا تیشك دەخەینە سەر (هەشت) لەو گرنگیانەی کە خزمەت بە ئامانجی توێژینەوەکەمان دەکات:

1- پڕکردنەوەی بۆشایی نێوان پاشکەوت و وەبەرهێنان: وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی کاریگەری گەورەی هەیە لەو بۆشاییەی کە لە وڵاتە دواکەوتووەکاندا لە نێوان پاشەکەوت و وەبەرهێناندا دروستبووە، هەر بۆیە لە ڕێگەی بە

گەرخستنی ئەم جۆرە وەبەرهێنانەوە هەردوولا (وەبەرهێنی بیانی و نیشتمانی) سوودمەند دەبن لە پرۆسەکە، وەبەرهێنی بیانی دەستکەوتی خۆی مسۆگەر دەکات و وڵاتی میوانداریش پرۆژەی بەدەستدەهێنێت بەبێ ئەوەی قورسایی لەسەر خەرجییە گشتییەکانی لە بودجەی گشتی وڵاتدا دروست ببێت (احمد و خضیر:2010، 140).

2- خێرا کردنی پرۆسەی پێشکەوتنی ئابووری: وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی دەتوانێت بەشێوەیەکی خێرا ئابووری ئەو شوێنەی پرۆژەی تێدا دەخاتەگەڕ بەرەو پێش ببات. ئەمەش لەڕێگەی زیادکردنی داهاتی ناوخۆ، زیادکردنی دەرفەتی کار، فراوانکردنی خزمەتگوزارییەکان و خستنەگەڕی پرۆژە لە کارکەوتووەکان و...هتد. ئەم پێشکەوتنە دەتوانێت کاریگەری ئەرێنی لەسەر ئاستی ژیانی خەڵکی ناوچەکە دروستبکات و سەرەنجام ئابووری ئەو ناوچەیە بەرەوپێش ببات، لە لایەکی دیکەوە لە ڕێگەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیەوە سەرەڕای ئەوەی توانای بەرهەمداری وڵات زیادتر دەکات، هاوکات دەتوانێت بازاڕی گونجاو بۆ ساغکردنەوەی بەرهەمە نیشتمانییەکان فەراهەم بکات و پەیوەندییە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکانیش سەرپێ بخات (عاشور: 2007 ، 45-46).

3- دابینکردنی تەکنەلۆژیای پێشکەوتوو بۆ وڵاتی میواندار: بەگشتی وڵاتە دوواکەوتوەکان بەدەست کەمی یاخود نەبوونی تەکنەلۆجیای پێشکەوتوو لە پرۆسەی وەبەرهێناندا گیرۆدەبوون، ئەمەش وایکردووە بەرهەمی نەتوایەتیان لە ئاستێکی لاوازدابێت و نەتوانن ڕکابەری کاڵای هاوردەکراوی وڵاتان بکەن، بۆ ئەم مەبەستەش لە ڕێگەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیەوە دەتوانرێت گرفتی کەمی یاخود نزمی ئاستی تەکنەلۆژیا لەم وڵاتانە چارەسەر بکات و پرۆسەی وەبەرهێنان لەشێوە کلاسیکیەوە بازبدات بۆ شێوە سەردەمییەکەی، ئەو هەنگاوەش دەبێتە هۆی بەرزکردنەوەی ئاستی بەرهەمداری پیشەسازیەکان و گەشەکردنی ئاستی تەکنەلۆجیا (حمزە:2012 ، 26).

4- ڕەخساندنی هەلی کاری نوێ: یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی ئابووری وڵاتە تازەقراژووبووەکان بەرزی تێکڕای بێکاریی ئاشکرایە لە نێو هێزی کاردا ، کە بەردەوام فشار لەسەر حکومەت و دەسەڵاتە خۆجێییەکان دروست دەکەن و داوای وەسەرکارخستن دەکەن، هەربۆیە یەکێك لە گرنگیەکانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی چارەسەرکردنی ئەو کێشە ئابووریەیە لە ڕێی بنیادنانی پرۆژەگەلی جۆراو جۆر و ڕەخساندنی دەرفەتی کاری نوێ. ئەمەش دەتوانێت تێکڕای بێکاری لە وڵاتدا کەم بکاتەوە و ئاستی داهاتیان بەرز بکاتەوە (کاکی:2013 ، 97).

5- زیادکردنی بەرهەمی نیشتمانی و بەرزکردنەوەی توانای کەرتی تایبەت: وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی دەتوانێت ئاستی بەرهەمی نیشتیمانی بەرزبکاتەوە لە ڕێگەی زیادکردنی قەبارەی بەرهەمداری و بەرزکردنەوەی کوالێتی خزمەتگوزاریەکان، چونکە توێژنەوە زانستیەکان سەلماندویانە کە خستنەگەڕی زانستیانەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی پەیوەندیەکی ڕاستەوانەی هەیە لەگەڵ زیادکردنی بەرهەمی نیشتمانی وڵاتدا، هەرکات یەکەمیان زیاد بکات سەرەنجام دووەمیان چەندان جار زیاد دەکات، چونکە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی توانای کەرتی تایبەت بەرز دەکاتەوە لە ڕێگەی پەرەپێدانی پیشەسازی و خزمەتگوزاریەکان و ئاشناکردنیان بە نوێترین ڕێگا و شێوازی کارکردن لەپرۆژەدا، بەم ڕێگایەش بەتێپەڕینی کات کەرتی تایبەتی خۆماڵیش سەرپێی خۆی دەکەوێت و دەتوانن لەپاشەرۆژدا ئەوانیش قەبارەی وەبەرهێنان لەوڵاتدا فراوانتر بکەن و گەشەی بە ئابووری وڵات بدەن (عبدالحمید:2007، 8).

6- بەرزکردنەوەی ئاستی هەناردە و هاوسەنگردنی تەرازوی بازرگانی: وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی دەتوانێت ئاستی هەناردەی وڵات بەرز بکاتەوە بەگەشەکردنی بەرهەمهێنان و چاککردنی کوالێتی بەرهەمەکان، ئەویش لە ئەنجامی خستنەگەڕی سەرمایەی زەبەلاح و تەکنەلۆجیای نوێ و فراوانکردنی ئاستی شارەزایی و لێهاتووی، کە ئەمەش دەبێتە هۆی زیادکردنی بەرهەم لەچاو پێداویستیەکانی ناوخۆ و بەرزکردنەوەی توانای هەناردەکردن لەسەر حسابی هاوردەکردن و گەڕانەوەی تەرازوی بارزگانی بۆ باری هاوسەنگی، لە لایەکی دیکەوە ئەو وڵاتەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی بەشێوەیەکی زانستی تێدا ئەنجامدەدرێت لە گەورەترین گرفتی ئابووری سەردەم رزگاری دەبێت کە ئەویش پاشکۆیەتی ئابوورییە و چیتر پێویستی بەوە نابێت بۆ پڕکردنەوەی خواستی بازاڕەکانی پشت بەکاڵای هاوردە ببەستێت (بن سمینە:2008، 18-19).

7- دروستکردنی پەیوەندی زانستی و گۆڕینەوەی زانیاریەکان: یەکێکی دیکە لە گرنگیەکانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی ئەوەیە کە دەتوانێت پەیوەندی زانستی لەنێوان وڵاتی میواندار و وڵاتانی دیکەدا دروست بکات. بەتایبەت وڵاتە دواکەوتووەکان لەڕووی زانستە پراکتیکیەکانەوە هەژارن و هەنووکە ڕێگا و شێوازی کلاسیکی بەکاردەهێنن لە پرۆسەی بەرهەمهێناندا، هەربۆیە لە ڕێگەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیەوە دەتوانێت ئاشنابێت بە پێشکەوتووترین شێوازەکانی بەرهەمهێنان و بێتەهۆی گۆڕینەوەی زانیاری و تەکنەلۆژی، کە ئەمەش دەتوانێت کاریگەری ئەرێنی لەسەر پەرەپێدانی وڵاتی میواندار لەڕووی ئابووری و زانستیەوە دروستبکات (بن منصور: 2014، 116).

8- مسۆگەرکردنی گەشەی ئابووری وڵاتی میواندار: وڵاتە تازەڤراژووبووەکان بەدەست لاوازی گەشەی ئابووریەوە گیرۆدەبوون، کە ئەم گەشەیە هاوڕەوت نیە لەگەڵ گەشەی دانیشتوان و زۆری پێداویستیەکاندا، هەر بۆیە ئاستی خەرجییە گشتیەکانی حکومەت ساڵ لە دوای ساڵ گەورەتر دەبێت و نرخی شمەك و کاڵاکانیش گرانتر دەبن و کورتهێنانی بودجەش ساڵانە فراوانتردەبێت، بۆ چارەسەرکردنی ئەو قەیرانەش وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی دەتوانێت گەشەی ئابووری وڵاتی میواندار مسۆگەر بکات لەڕێگەی زیادکردنی کۆی گشتی بەرهەمی ناوخۆیی (GDP) و چاککردنی (چۆنایەتی و چەندایەتی) بەرهەمی ئەو کەرتە ئابووریانەی کە لە ئاستی پێویستدا نین و بەرزکردنەوەی داهاتی ناوخۆیی و فراوانکردنی بەرکەوتەی تاك لە کۆی گشتی بەرهەمی ناوخۆیی(GDP Per Capita) و زیادکردنی دەرفەتی کار و پەرەپێدانی پیشەسازی و فراوان کردنی قەبارەی خستنەڕووی گشتی کاڵا و خزمەتگوزارییەکان و سەرەنجام مسۆگەرکردنی گەشەی ئابووری لە وڵاتدا دەستەبەر دەکات (خضر:2004، 111).

تەوەری سێهەم: کارتێکەرەکانی سەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی

ژمارەیەکی زۆر کاتێکەر هەن کە هۆکارن بۆ کەمبوونەوە یاخود هەڵاتنی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە وڵاتدا، بۆ ئەو مەبەستە لە پۆلێن کردنیان بەسەر (پێنج) گروپدا شرۆڤەی ئەو کارتێکەرانە دەکەین کە خزمەت بە توێژینەوەکەمان دەکات.

1- کارتێکەرە ئابوورییەکان

لە گرنگترین ئەو کارتێکەرە ئابووریانەی کە دەتوانرێت زیاد و کەمبوونی بەهەند وەربگیرێت لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی و زیاتر لە توێژنەکەمانەوە نزیکن بریتین لەم (10) کارتێکەرەی خوارەوە:

أ. نرخی سوود: نرخی سوود بەوە ناسراوە کە پەیوەندیەکی پێچەوانەی هەیە لەگەڵ وەبەرهێناندا، چونکە هەتا نرخی سوود بەرزبێتە هانی خاوەن سەرمایەدەدات کە پارەکانیان لەبری ئەوەی لە پرۆژەی وەبەرهێناندا خەرجبکەن بیخەنە بانکەکانەوە و دەستکەوتی نەختینەییان دەستبکەوێت بەبێ هیچ سەرئێشەیەك، هاوکات ئەو وەبەرهێنەرانەشی کە پارە لە بانك بەقەرز وەردەگرن بەهۆی بەرزی نرخی سوودەوە تێچووی گشتی پرۆژەیان بەرزدەبێتەوە و بەمەش کاریگەری لەسەر قەبارەی قازانجەکانیان دروست دەبێت هەربۆیە قەبارەی وەبەرهێنان ڕوو لەکەمبوونەوە دەکات بەهۆی بەرزی تێچووی پرۆژەوە (فرحی:2005، 108). لە لایەکی دیکەوە ئەم پەیوەندییەی نێوان نرخی سوود لەگەڵ وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا دەبێتە پەیوەندییەکی ڕاستەوانە، ئەویش ئەو کاتەی کە لە ئەنجامی بەرزی نرخی سوودەوە وەبەرهێنەرە ناوخۆییەکان لە پرۆسەی وەبەرهێنان دەکێشنەوە، هاوکات گۆڕەپانەکە لەبەردەم وەبەرهێنی بیانیدا تەخت دەبێت کە ژمارە و قەبارەی وەبەرهێنانەکانیان زیادتر بکەن لە وڵاتی میوانداردا و بەم پێیەش وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی زۆر دەبێت (غنیم و دحلان:2004، 26- 29).

ب- توانای لێوەشاوەیی سەرمایە: زانای بەناوبانگ (جۆن ماینارد کینز) ئاماژەی بۆ ئەوەکردووە کە پەیوەندی نێوان توانای لێوەشاوەیی سەرمایە لەگەڵ قەبارەی سەرمایەدا پەیوەندییەکی پێچەوانەیە، ئەوەش بەواتا هەتا ئاستی سەرمایەی زۆر لە وەبەرهێنی ڕاستەوخۆی بیانیدا بخرێتەگەڕ توانای لێوەشاوەیی ئەو سەرمایەیە کەمدەکات و سەرەنجام ئاستی

تێچوونی پرۆژە ڕوو لە هەڵکشان دەکات (حسين و سعيد:2004، 191). هەرکاتێکیش وەبەرهێنی بیانی سەرنجیدا ئاستی تێچوونە گشتیەکەی زیادترە لەو دەستکەوتەی چاوەڕێی دەکات لە وەبەرهێنانە راستەوخۆکە دەستی بکەوێ، ئەوا هەوڵدەدات سەرمایە زەبەلاحەکەی لەو پرۆژانە بکشێنێتەوە بە پشتبەستن بەو میتۆدە زانستیەی وەبەرهێنان کە جەخت لەوە دەکاتەوە کە "وەبەرهێن نابێت هەموو هێلکەکانی بخاتە سەبەتەیەکەوە "(خضر:2004، 80 - 81).

ج- دەستهاتی نەتەوایەتی: هەرکاتێك دەسهاتی نەتەوایەتی ڕووی لە زیادبوون کرد، وەبەرهێنی بیانی پێشبینی ئەوە دەکات کە بەرهەمی پرۆژەکەی لە داهاتوودا خواستی لەسەر دەبێت، هەر بۆیە وەبەرهێنی بیانی دوای خوێندنەوەی دۆخی دەسهاتی نەتەوایەتی ئەو وڵاتەی وەبەرهێنانی تێدا دەکات، هەوڵدەدات ژمارەی پرۆژەی وەبەرهێنان و قەبارەی وەبەرهێنانەکەی زیادتر بکات، هەر بۆیە بەسەرمایەی گەورەتر و بە پرۆژەی زیاترەوە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە وڵاتی خانەخوێدا ئەنجامدەدات، چونکە دڵنیایە لەوەی ئەو ژینگەیەی کە کاری تێدا دەکات مەترسی کەمبوونەوەی خواستی لەسەر نیە و ئەوەی کە لە پرۆسەکە بەرهەمی دەهێنێت لە بازاڕی ناوخۆی وڵاتی میوانداردا ساغ دەبێتەوە بۆیە بەردەوامی بە وەبەرهێنان و فراوانبوونی دەدات (إسماعيل: 2009، 19- 21).

د- باج و رەسمەکان: تێکرای باج و رەسمەکان لەگەڵ وەبەرهێنی ڕاستەوخۆی بیانیدا پەیوەندیەکی پێچەوانەیان هەیە، هەتا تێکرای ڕەسم و باجەکان لەسەر وەبەرهێنی بیانی زیادتربێت، قەبارەی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی لە وڵاتدا کەمتر دەبێت، چونکە زیادکردنی رەسم و باجەکان بە واتا زیادبوونی تێچووی گشتی پرۆژە، زیاد بوونی تێچووی گشتی پرۆژەیش گوزارشتە لە کەمبوونەوەی دەستکەوتی وەبەرهێنی بیانی و دروستبوونی مەترسی لەسەر ئایندەی پرۆژەکەی و سەرەنجام کارێك دەکات کە وەبەرهێنی بیانی لەو ژینگەیە هەڵبێت، هەربۆیە وڵاتانی جیهان لە ئێستا زۆرترین ئاسانکاری لەبواری رەسم و باجەکاندا پێشکەش بە وەبەرهێنی بیانی دەکەن بۆ ئەوەی سەرنجیان ڕاکێشن وەبەرهێنان لە وڵاتەکانیاندا بکەن (عبيد و عبد :2023 ، 173).

هـ- هاوسەنگی ئابووری: یەکێکی دیکە لەو کارتێکەرە ئابوریانەی ڕۆڵی گرنگ دەگێڕێت لە ژینگەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا و سەرنجی زۆری لەسەرە ئەویش هاوسەنگی و سەقامگیری ئابووریە، چونکە دەستەبەرکردنی هاوسەنگی ئابووری لە ڕێگەی چارەسەرکردنی قەیرانە ئابوورییە ناوخۆیی و دەرەکیەکان، بە هەنگاوی سەرەتای هاندان و ڕاکێشانی وەبەرهێنی بیانی هەژمار دەکرێت بۆ بنیادنانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە وڵاتی میوانداردا، کە ئەم هاوسەنگی ئابووریەش لە کۆنترۆڵکردنی هەڵاوسان و چارەسەری کورتهێنانی بودجەی گشتی و جێگیرکردنی نرخی دراوی نیشتمانی و ئاستی گەشەی ئابووری ساڵانەی وڵات و توانای کەرتی بانکی لە وڵاتی خانەخوێدا رەنگ دەداتەوە (ESCW : 2000,9).

و- گۆڕانکاری لەنرخەکان: گۆڕانکاری لە نرخەکان هاوشێوەی خەنجەرێکی دوو دەم کار لەسەر ژمارە و قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی دەکات لە وڵاتی میوانداردا، بە جۆرێك هەرکاتێك نرخی ئەو شمەك و خزمەتگوزارییانەی کە وەك کەرەستەی خاو بەشداری دەکەن لە وەبەرهێنانەکە ڕوو لە هەڵکشان بکات ئەوا ئاماژەیە بۆ بەرزبوونەوەی تێچووی گشتی وەبەرهێنانەکە و پاڵ بە وەبەرهێنەرەوە دەنێت کە وەبەرهێنان کەمبکاتەوە یاخود نەیکات، لە لایەکی دیکەوە ئەگەر نرخی ئەو کاڵایانە بەرزببێتەوە کە لە پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیەوە بەرهەمهاتوون، ئەوا گوزارشتە بۆ بەرزبوونەوەی دەستکەوتەکانی وەبەرهێن و هانی دەدات کە ژمارە و قەبارەی وەبەرهێنانی بیانی لە وڵاتدا زیاتر بکات (ميلودي:2007، 17).

ز- قەبارەی بازاڕی دەقەری میواندار: قەبارەی بازاڕ گوزارشت نیە لە ڕووبەری جوگرافی بازاڕی ئەو ناوچەیەی وەبەرهێنانی تێدا دەکرێت، بەڵکو گوزارشتە لە قەبارەی خواست و خستنەڕوو لە لایەك و توانای پارەدارکردنی بازاڕی وەبەرهێنان لە لایەکی دیکەوەیە.

ئەوەی تایبەتە بە قەبارەی خواست و خستنەڕوو لەبازاڕدا هەتا قەبارەی خواست گەشەبکات و فراوان بێت ئەوا لە بەرامبەردا ژمارە و قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیش ڕوو لە زیادبوون دەکات، چونکە وەبەرهێنی بیانی بەرچاووی ڕوونە کە ئەو بەرهەمەی دەیخاتەڕوو لەو بازاڕەدا ساغ دەبێتەوە و مەترسی لەسەر پرۆژەکەی دەڕەوێتەوە، لە وەبەرهێنانیشدا هەرکاتێك مەترسیەکان کەمبوونەوە، ئەوا فراوانبوونی وەبەرهێنان دێتەکایەوە، هاوکات ئەوەی تایبەتە بە بازاڕی پارەدارکردنی وەبەرهێنانیشە کەرتی بانکی و گواستنەوە و هێنانی سەرمایەی نەختینەیی و خێرایی مامەڵە داراییەکان لەخۆدەگرێت، هەتا ئەم کەرتە چالاك بێت و بتوانێت لە کاتی پێویستدا سیولەی نەختینەیی بۆ وەبەرهێنی بیانی دەستەبەر بکات، ئەوا کاریگەری ئەرێنی لەسەر ژمارە و قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە وڵاتی میوانداردا دروست دەکەن (عبدالمجید: 2002، 4).

ح- ژێرخانی ئابووری: یەکێك لە گرنگترین سیما دیارەکانی وڵاتی میواندار بۆ ڕاکێشانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی ژێرخانی ئابوورییە، ئەمەش خۆی دەبینێتەوە لە شەقام و پرد و فرۆکەخانە و هۆیەکانی گواستنەوە و ...هتد، هەتا ئەم ژێرخانە ئابوورییە لە باربێت، ئەوا هانی وەبەرهێنی بیانی دەدات کە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەو وڵاتەدا زیاتر و خێراتر بکەن، چونکە لە ئەنجامی لاوازی ژێرخانی ئابووری وڵاتی میوانداردا وێڕای ئەوەی لەمپەر لە گەیاندنی پێداویستیەکانی پرۆژەی وەبەرهێنان دروستدەکات، هاوکات تێچووی گشتی پرۆژەی وەبەرهێنان لەسەر وەبەرهێنی بیانی بەرزدەکاتەوە و بەمەش مەترسی لەسەر دەستکەوتە چاوەڕوانکراوەکانی وەبەرهێنی بیانی دروست دەبێت (النعمان و الطحلأوی:2008، 10 - 11).

ك- دەستی کاری لێوەشاوە و بەکارهێنانی تەکنەلۆجیا: وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی بەردەوام چاوی لەسەر ئەو فاکتەرانەیە کە پرۆسەکەی خێراتر دەکات و بەرهەمداری زۆر دەبێت، بۆ ئەو مەبەستەش چاوی لەسەر دەستی کاری شارەزا و لێوەشاوەیە لەگەڵ ئاستی بەکارهێنانی تەکنەلۆجیای پێشکەوتوو لەو وڵاتەی وەبەرهێنانی تێدا دەکات، چونکە لە نەبوونی ئەو دوو کارتێکەرە سەرەڕای ئەوەی پرۆسەکەی خاو دەکاتەوە، هاوکات تێچووەکانیشی ڕوو لە هەڵکشان دەکات و مەترسی لەسەر دەستکەوتە چاوەڕوانکراوەکانی دروست دەبێت، بۆیە تیشك دەخاتە سەر کرێکاری شارەزا و تەکنەلۆجیای پێشکەوتوو هەتا دەستکەوتی وەبەرهێنانەکەی مسۆگەر بکات (العلمی: 2013، 35 و 94).

ل- سیاسەتی ئابووری: بەگشتی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی دەڕوانێتە سیاسەتی ئابوری ئەو وڵاتەی کە ئامانجیەتی وەبەرهێنانی تێدا بکات، ئەگەر ئەو وڵاتە سیاسەتێکی ڕۆشنی هەبوو کە هاوتەریب بێت لەگەڵ سیاسەتی ئابووری کۆمپانیەکە و هاوکات سیاسەتی ئابووری ئەو وڵاتە توانای بەڕێوەبردن و کۆنترۆڵکردنی قەیرانە ئابوورییە چاوەڕواننەکراوەکانی هەبێت، ئەوا دەتوانێت وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی تێدا ئەنجامبدات، لە گرنگترین ئەو خاڵانەشی کە لەم بوارەدا چاودێری دەکات: (المندلاوی:2004، 48).

- قەبارەی یەدەگی دراوی بیانیی
- کۆنترۆڵکردنی هەناردە و هاوردە لە سنورەکانی
- راستگۆیی لە پەیڕەوکردنی سیاسەتی ئابووری
- بوونی قاچاخچێتی و ئاستی گەندەڵی

دوای خستنەڕووی ئەو (دە) کارتێکەرە ئابوورییە، لە تەوەرەکانی دیکەدا تیشك دەخەینە سەر کارتێکەرە(کارگێڕی و یاسایی و سیاسی و کۆمەڵاتییەکان)، کە هیچیان کەمتر نیە لە کارتێکەرە ئابوورییەکان و لەهەندێ دۆخدا شوێنکاریان لە کارتێکەرە ئابوورییەکان زیاترە، کە ئەوانیش بریتین لە:

2- کارتێکەرە کارگێڕییەکان:

ژینگەی کارگێڕی وڵاتی میواندار ڕۆڵێکی گەورە دەگێڕێت لە هاندان بۆ وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا، توێژینەوە زانستیەکان دەریان خستووە کە پەیوەندیەکی پێچەوانە هەیە لە نێوان زیادبوونی رۆتینات لەگەڵ وەبەرهێنانی

ڕاستەوخۆی بیانیدا، بەجۆرێك هەتا ئاستی بیرۆکراتی و ڕۆتینی کارگێڕی لە فەرمانگە پەیوەندیدارەکانی زیاد بکات لە بەرامبەردا ئاستی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی کەمدەکات، لە لایەکی دیکەوە بەرزبوونەوەی ئاستی ڕۆتین لە ژینگەی کارگێڕی وڵاتی میواندارردا هۆکارە بۆ سەرهەڵدانی دیاردەی بەرتیل و ساختەکاری بۆ ڕاییکردنی مامەڵەی وەبەرهێنەران، کە ئەمەش وەك تێچوویەکی سەربار دەچێتە سەر تێچووی گشتی پڕۆژە و کاریگەری نەرێنی لەسەر دەستکەوتە چاوەڕوانکراوەکانی وەبەرهێن دروست دەبێت (علی:1989، 26).

3- کارتێکەرە یاساییەکان:

یاسا کارپێکراوەکانی وەبەرهێنان ڕۆڵێکی کاریگەر دەبینن لەسەر وەبەرهێنان بە گشتی و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی بەتایبەتی، چونکە وەبەرهێنی بیانی بەر لە بڕیاردان لەسەر وەبەرهێنان لە وڵاتی میوانداردا دەڕوانێت بۆ چوارچێوەیەکی یاسایی لەبار کە پارێزگاری لەسەرمایەکەی و ئاستی قازانجەکانی بکات ئەوکات بڕیاری وەبەرهێنان دەدات، هەر بۆیە ئەو وڵاتانەی کە ئامانجیانە سەرنجی وەبەرهێنی بیانی ڕاکێشن یاساگەلێك دادەڕێژن کە دووربێت لە ناڕۆشنی و تەفسیری قوڵ، بەڵکو زۆر بەشەفافی پەیوەندیەکانی نێوان (کار و کرێکار و حکومەت)ی لە چوارچێوەی بەندە یاساییەکان دیاری دەکەن، هاوکات زەمینەی یاسایی دەڕەخسێنن بۆ کەرتی بانکی کە لە خزمەت وەبەرهێناندا بێت و سەرجەم لەمپەرەکانی موڵکداری و هاوردەکردنی کاڵا و هەناردەکردنی قازانجەکانی وەبەرهێنی بیانی لەو یاسایەدا لادەبەن هەتا دڵنیایی بدەن بە وەبەرهێنی بیانی کە مەترسی لەسەر نیە، دەتوانین بڵێین بەگشتی یاسای وەبەرهێنان بەجۆرێك دادەڕێژن کە هاوسەنگی لە نێوان بەرژەوەندیەکانی حکومەت و وەبەرهێنی بیانی تیادا دەستەبەر کرابێت بەبێ ئەوەی هیچ لایەکیان لەسەر ئەوی دیکەیان مشەخۆربن (احمد :1998،16).

4- کارتێکەرە سیاسیەکان:

لە کارتێکەرە سیاسیەکان کە کاریگەری گەورە لەسەر پرۆسەی وەبەرهێنانی بیانی دروست دەکات خۆی دەبینێتەوە لە ئارامی سیاسی لەو دەڤەرەی کە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی تێدا ئەنجامدەدرێت، کە پێویستە بە جۆرێك بێت دوربێت لە (شەڕ و پێکهەڵپژان، خۆپیشاندان و مانگرتن ، پەلاماری بنکە و دامەزراوە حکومی و حزبیەکان...هتد)، کە هەموو ئەمانە کاریگەری خراپ لەسەر متمانەی وەبەرهێنی بیانی دروست دەکەن بەرامبەر ئەو ناوچەیەی کە دەیەوێت وەبەرهێنانی تێدا بکات، چونکە لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا میتۆدێك هەیە کە دەڵێت "سەرمایەی وەبەرهێن بەسروشتی خۆی ترسنۆکە و لە شوێنێك ناخرێتەگەڕ کە ئارامی سیاسی لەژێر پرسیاردابێت "(جوارتینی و استروب:1987، 592)، چونکە نائارامی سیاسی کاریگەری نەرێنی لەسەر پێشبینی وەبەرهێنی بیانی بۆ دەستخستنی دەستکەوتی ئابووری دروست دەکات و خۆی لەو جۆرە وەبەرهێنانە بەدوور دەگرێت، توێژینەوە زانستیەکان ئەوەیان پشتڕاست کردووەتەوە کە نائارامی سیاسی بەئەندازەی لە(0.25%) کاریگەری لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی بیانی و گەشەی ئابووری لە وڵاتی میوانداردا دروست دەکات (عطیە: 2000، 214).

5- کارتێکەرەکۆمەڵایەتییەکان:

بەگشتی لەم توێژینەوەیەدا کارتێکەرە کۆمەڵایەتیەکان دابەشبوون بەسەر دوو تەوەردا ئەوانیش:

أ- گەشەی دانیشتوان: زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕن لەسەر بڕیاری وەبەرهێنی بیانی بۆ ئەنجامدانی پرۆژەی لە وڵاتی میوانداردا، چونکە گەشەکردنی ژمارەی دانیشتوان بەواتا گەشەکردنی خواست لەسەر هەموو ئەو کاڵاو پێداویستیانەی کە ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤەکانی لەسەر بەندە (میلودی:2007، 15)، لە لایەکی دیکەوە زۆری ژمارەی دانیشتوان بەواتا زیادبوونی دەستی کار، هەربۆیە وەبەرهێنی بیانی کاتێك سەرنج لە وڵاتی میواندار دەدات کە دەستی کاری زۆری هەیە بە واتا کرێی کرێکاریش لە ئاستێکی نزمدایە، بەوەش تێچووی گشتی پرۆژەی وەبەرهێنانی راستەخۆی بیانی کەمدەکات و لە بەرامبەردا ئاستی دەستکەوتەکانی پرۆژەکەی ڕوو لە هەڵکشان دەکات، بەمەش هانی وەبەرهێنی بیانی دەدات کە ژمارە و قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە وڵاتی میوانداردا زیاتر بکەن (الوزني و الرفاعي: 2009، 182).

ب- خووە باوەکانی ناو کۆمەڵگا و ئاستی ڕۆشنبیری: لە گرنگترین فاکتەرەکانی ناو کارتێکەرە کۆمەڵایەتیەکان خۆی دەبینێتەوە لە خووە باوەکانی ناو کۆمەڵگا و ئاستی ڕۆشنبیری هاوڵاتیان کە ڕۆڵی بەرچاویان هەیە لە پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا.

لە زۆرێك لە وڵاتە دواکەوتووەکاندا لە ئەنجامی نزمی ئاستی زانیاری و ڕۆشنبیریانەوە هەنووکە کەمترین گرنگی بەم لایەنە ئابوورییە گرنگە دەدەن و هەموو توانای وەبەرهێنانیان لەسەر وەبەرهێنانی ناوخۆیی خڕکردووەتەوە، بێئاگا لەوەی کە ئەو داهاتەی ئابووری و کۆمەڵایەتی و زانستیەی لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی دەست کۆمەڵگا دەکەوێت چەندان جار زیاترە لەوەی کە لە ناوخۆدا چاوەڕوان دەکرێت دەستیان بکەوێت (کنعان:2007 ، 10).

بەشی دووەم: لایەنی پراکتیکی

وەبەرهێنان و وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەپارێزگای سلێمانی

لەم بەشەدا بەپشت بەستن بەو داتا فەرمیانەی دەستکەوتووە واقعی وەبەرهێنان لە هەرێمی کوردستان بەگشتی و قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی و وەبەرهێنانی هاوبەش دەخرێنەڕوو لەم تەوەرانەی خوارەوەدا:

- تەوەری یەکەم: واقعی وەبەرهێنان لە پارێزگای سلێمانی
- تەوەری دووەم: واقعی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش لە پارێزگای سلێمانی
- تەوەری سێهەم: واقعی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی
- تەوەری چوارەم: پێوانەسازی کارتێکەرەکانی سەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی

تەوەری یەکەم: واقعی وەبەرهێنان لە پارێزگای سلێمانی:

دوای ئەوەی (ئەنجومەنی نیشتمانیی کوردستان-عێراق) لە دانیشتی ڕۆژی 4ی تەموزی(2006)یاسای ژمارە(4)ی ساڵی (2006)ی بەناوی (یاسای وەبەرهێنانی لە هەرێمی کوردستان - عێراق) پەسەندکرد، کابینەی سلێمانی ئەو کاتی حکومەتی هەرێم بۆ یەکەمینجار وەبەرهێنانی خستەبواری جێبەجێکردنەوە و وەك یەکەمین پارێزگای هەرێمیش مۆڵەتی بنیادنانی بۆ پرۆژەی وەبەرهێنانی لەسنوری پارێزگای سلێمانی* دەرکرد کە بۆ (کۆمپانیای بەرێز) بوو لەبەرواری (15ی نۆڤەمبەری 2006) بەگوژمەی زیاتر لە(435) ملیۆن دۆلار لە بواری سێکتەری نیشتەجێبووندا. لەو دەمەوە پارێزگای سلێمانی دەست و پەنجەی لەگەڵ پرۆسەی وەبەرهێناندا نەرم کردووە، بەڵام ئەم زوو بە گرنگی زانینەی پارێزگای سلێمانی بۆ وەبەرهێنان کارێکی وای نەکرد کە ڕەنگدانەوەی لە قەبارەی وەبەرهێناندا بنەخشێنێ، بەڵکو لە ئێستادا ئاستێکی لاوازی هەیە وەك لەخشتەی ژمار(1)دا دیارە:

خشتەی ژمارە(1)

وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆ لەهەرێم و سنوری پارێزگای سلێمانی لەنێوان ساڵانی (2006 - 2024)

ساڵەکان	ژ.پرۆژەی وەبەرهێنان لە پارێزگای سلێمانی	سەرمایە بەدۆلار	ژ.پرۆژە لەهەرێم	سەرمایە بە دۆلار	ڕێژەی گۆڕانی ساڵانەی سەرمایە لە سلێمانی
2006	2	438,307,630	2	438,307,630	-
2007	19	877,131,273	50	3,727,111,494	100%
2008	22	610,591,948	61	4,283,113,664	-30%
2009	19	710,065,708	70	3,859,340,347	16%
2010	19	1,721,776,787	91	4,472,094,714	142%
2011	19	757,102,227	74	3,296,549,001	-56%
2012	36	761,480,971	128	6,051,644,573	1%
2013	32	3,283,812,921	109	10,429,951,918	331%
2014	18	1,298,810,750	70	3,867,742,803	-60%
2015	8	855,525,037	30	3,185,471,299	-34%
2016	5	2,310,118,885	32	2,883,337,135	170%
2017	5	146,852,400	34	1,283,554,133	-94%
2018	11	1,990,747,971	47	3,455,999,750	1256%
2019	18	521,312,808	64	2,672,900,832	-74%
2020	22	558,099,000	71	1,989,477,248	7%
2021	17	667,830,065	69	8,506,438,864	20%
2022	37	1,227,991,432	94	2,224,056,871	84%
2023	31	416,561,013	117	2,330,348,947	-66%
2024	29	396,699,027	100	2,597,515,908	-5%
کۆی گشتی	369	19,550,817,853	1,313	71,554,957,131	%17.08
*تێکڕای گەشەی ساڵانەی لێکدراو	%16.0	- %0.6	%24.3	%10.4	
ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراوی سلێمانی لە پێکهێنانی سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراوی هەرێمدا = %27.3					

سەرچاوە: ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن بە داتاکانی دەستەی وەبەرهێنانی کوردستان - سلێمانی

* تێکڕای گەشەی ساڵانەی لێکدراو لەم یاسایەوە وەرگیراوە:

$$*R = \sqrt[N-1]{\frac{V1}{V0}} - 1 \times 100$$

خشتەی ژمارە(1)

* کە دەڵێن پارێزگای سلێمانی هەردوو ئیدارەی گەرمیان و ڕاپەڕین دەگرێتەوە، هەرچی هەڵەبجەیە هەتا ساڵی 2012 لەسەر حسابی پڕۆژەکانی پارێزگای سلێمانی هەژمارکراون ئەگەرچی لە2012وە لە هەڵەبجە تەنها 7 پڕۆژە مۆڵەتی وەرگرتووە کە کۆی گشتی سەرمایەکەشی تەنها 44ملیۆن و 145هەزار و 867دۆلار بووە و بەشێکی زۆریشی تەواو نەبووە.

لە خشتەی ژمارە(1)ەوە دەبینین کە سەرەڕای ئەوەی ژمارەی پڕۆژەی وەبەرهێنان لە ماوەی توێژینەوەکەدا (369) پرۆژەی وەبەرهێنانی لەخۆگرتووە و بە تێکڕای گەشەی ساڵانەی لێکدراو (معدل النمو المركب) کەتەنها (16%)ی تۆمارکردووە، بەڵام بە بەراورد بەکۆی گشتی پڕۆژەی وەبەرهێنان لە هەرێم لە ئاستێکی نزمدایە چونکە کۆی گشتی پڕۆژە لە هەرێم گەیشتووەتە(1313) پرۆژە، هاوکات تێکڕای گەشەی ساڵانەی لێکدراویش بۆ پڕۆژەی هەرێم زیاتر لە(24%)ی تۆمارکردووە، لە لایەکی دیکەوە کۆی گشتی قەبارەی سەرمایەی بەگەڕخراو لە پارێزگای سلێمانی نزیکەی (سێ هێندە و نیو کەمترە) لە چاو قەبارەی سەرمایەی بەگەڕخڕاو لە هەرێمی کوردستاندا.

ئەوەی جێگەی سەرنجە ڕێژەی بەشداری (نسبە المساهمە)ی سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراوی پارێزگای سلێمانیە لە پێکهێنانی سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراوی هەرێمدا تەنها (27.3%)ی پێکهێناوە، ئەمەش لە ئەنجامی ئەوەی تێکڕای گەشەی ساڵانەی لێکدراو (معدل النمو المركب) بۆ سەرمایەی بەگەڕخراو لە کۆتا ساڵەکانی توێژینەوەکەدا گەیشتووە بە(0.6% -) واتا لەبری ئەوەی سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراو بەهەمان ئاڕاستەی گەشەی ساڵانی سەرەتا ڕوو لە زیادبوون بکات بە پێچەوانەوە ڕووی لە کەمبوونەوە کردووە، بۆ نمونە لە ساڵی (2010) و تەنها دوای چوار ساڵ لە دەستپێکی وەبەرهێنان قەبارەی سەرمایە بۆ (19) پرۆژە زیاتر لە(ملیارێك و 721ملیۆن و 776هەزار) دۆلار بووە، بەڵام لە ساڵی (2024) و دوای تێپەڕینی نۆزدە ساڵ لە دەستپێکی وەبەرهێنان قەبارەی سەرمایە بۆ (29) پرۆژە تەنها (396ملیۆن و 699هەزار و 27)دۆلار بووە، کە ئەم سەرمایە بەگەڕخراوە لەگەڵ یەکەم ساڵی وەبەرهێنانیشدا بەراورد بکەین هێشتا نزیکەی (42 ملیۆن)دۆلار کەمترە.

هەرچی ڕێژەی گۆڕانی ساڵانەی سەرمایە(نسبە التغیر السنوی) لە سلێمانی دەبینین لە ساڵی (2018)دا ئاستی پێوانەیی تۆمارکردووە و گەیشتووە بە زیاتر(1250%) ئەوەش لە ئەنجامی ئەوەی لەو ساڵەدا قەبارەی سەرمایەی بەگەڕخراو نزیکەی (12)هێندەی ساڵی (2017) بووە و پڕۆژەیش لە(5)پرۆژەوە هەڵکشاوە بۆ (11) پرۆژە، بەکۆی گشتی ڕێژەی گۆڕانی ساڵانەی سەرمایە(نسبەالتغیر السنوی) لە پارێزگای سلێمانی بۆ سەرجەم ساڵانی توێژینەوەکە نزیکەی (17%)ی تۆمارکردووە، کە ئەمەش بەراورد بە (19) ساڵ وەبەرهێنان لەو پارێزگایە لە ئاستێکی کەمدایە کە دەبوو بە گوێرەی ستانداردە ئابوورییەکان زیاتر لە (57%)*بووایە.

لێرەدا بۆ ئەوەی سەرنجی خوێنەر بەلاڕێدا نەبرێت بەوەی بەراوردی پرۆژە و سەرمایەی وەبەرهێنانی سلێمانی بە هەرێمی کوردستان شتێکی ئاساییە و دەبێت کەمتربێت! توێژینەوەکە بەراوردی پرۆژە و سەرمایەی وەبەرهێنانی پارێزگای سلێمانی بەپارێزگای هەولێر دەکات وەك لەخشتەی ژمارە(2) خراوەتەڕوو:

خشتەی ژمارە(2)

وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆ لە سنوری پارێزگای سلێمانی و هەولێر لەنێوان ساڵانی (2006 - 2024)

ساڵەکان	ژ.پرۆژەی وەبەرهێنان لە پارێزگای سلێمانی	سەرمایە بە دۆلار	ژ.پرۆژەی وەبەرهێنان لە پارێزگای	سەرمایە بە دۆلار	ڕێژەی گۆڕانی ساڵانەی سەرمایە لە سلێمانی	ڕێژەی گۆڕانی ساڵانەی سەرمایە لە هەولێر
2006	2	438,307,630	0	0	0%	-
2007	19	877,131,273	28	2,832,823,221	100%	0
2008	22	610,591,948	29	3,277,024,233	-30%	15.68%
2009	19	710,065,708	38	2,777,813,547	16%	-15.23%
2010	19	1,721,776,787	57	1,913,893,360	142%	-31.10%
2011	19	757,102,227	28	1,802,850,227	-56%	-5.80%
2012	36	761,480,971	44	4,180,426,737	1%	131.88%
2013	32	3,283,812,921	43	5,456,525,976	331%	30.53%
2014	18	1,298,810,750	22	2,267,361,309	-60%	-58.45%
2015	8	855,525,037	14	2,213,174,135	-34%	-2.39%
2016	5	2,310,118,885	11	389,096,787	170%	-82.42%
2017	5	146,852,400	10	845,743,058	-94%	117.36%
2018	11	1,990,747,971	24	1,414,245,794	1256%	67.22%
2019	18	521,312,808	35	2,113,174,273	-74%	49.42%
2020	22	558,099,000	30	1,029,254,308	7%	-51.29%
2021	17	667,830,065	35	7,691,652,495	20%	647.30%
2022	37	1,227,991,432	42	872,902,618	84%	-88.65%
2023	31	416,561,013	48	1,788,360,990	-66%	104.88%
2024	29	396,699,027	46	1,951,224,742	-5%	9.11%
کۆی گشتی	369	19,550,817,853	584	44,817,547,810	%17.08	%8.38
تێکرای گەشەی ساڵانەی لێکدراو	%16.0	- %0.6	%2.96	- %2.2		
ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراوی سلێمانی لە پێکهێنانی سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراوی هەرێمدا = %27.3			ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراوی هەولێر لە پێکهێنانی سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراوی هەرێم = %62.6			

سەرچاوە: ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن بەداتاکانی دەستەی وەبەرهێنانی کوردستان - سلێمانی

ڕێژەی گۆڕانی ساڵانە لە وڵاتە تازەپێگەیشتووەکاندا لە نێوان 3% بۆ 5%دایە و ئەگەر ساڵانە لە 3% گۆڕانی ساڵانە ڕووی بدایە دەبوو بەکۆی گشتی ڕێژەی گۆڕانی ساڵانەی سەرمایەی وەبەرهێنان(مجموع نسبەالتغیر السنوی) لە سلێمانی لەبری (17%) نزیکەی (57%) بووایە.

لە خشتەی ژمارە (2)دا دەرکەوتووە سەرەڕای ئەوەی پرۆسەی وەبەرهێنان لە سنوری پارێزگای هەولێر لە دوای پارێزگای سلێمانی دەستیپێکردووە، بەڵام کۆی ژمارەی پرۆژەی وەبەرهێنان لە هەولێر (584) پرۆژەی تۆمارکردووە بەجیاوازی (215) پرۆژە لەگەڵ سلێمانیدا، هەروەها کۆی گشتی سەرمایەی وەبەرهێنان لە پارێزگای هەولێر گەیشتووەتەوە (44ملیار و 817ملیۆن و 547هەزار و 810)دۆلار، ئەو ئاستەش نزیکەی (25ملیار و 266ملیۆن و 730هەزار) دۆلار لە چاو سەرمایەی بەگەڕخراوی سلێمانی زیاترە واتا (دوو هێندە و نیوە)، هەر لەبەرئەوەشە کە ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراوی لە پارێزگای هەولێر لە کۆی پێکهێنانی سەرمایەی وەبەرهێنانی بەگەڕخراوی هەرێمدا (62.6%)ی تۆمارکردووە و سلێمانیش تەنها (27.3%).

تەوەری دووەم: واقعی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش لەپارێزگای سلێمانی:

لەم تەوەرەدا تیشك دەخەینەسەر ژمارە و سەرمایەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش لە هەرێم بەگشتی و پارێزگای سلێمانی بەتایبەتی، دواتریش بەراوردی دەکەین بەپارێزگای هەولێر، هەتا بزانین ئەم شێوەیەی دیکەی وەبەرهێنان لەسلێمانی لەچ ئاستێکدایە بۆ ئەو مەبەستە سەرنجتان ڕادەکێشین بۆ ئەم خشتەیەی خوارەوە:

خشتەی ژمارە(3)

وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش لە هەرێم و سنوری پارێزگای سلێمانی لەنێوان ساڵانی (2006 - 2024)

ساڵەکان	ژ.پرۆژەی وەبەرهێنانی هاوبەش لە سلێمانی	سەرمایە بە دۆلار	ژ.پرۆژە لەهەرێم	سەرمایە بە دۆلار	ژ.پرۆژەی وەبەرهێنانی هاوبەش لە هەولێر	سەرمایە بە دۆلار
2006	0	0	0	0	0	0
2007	2	255,893,549	6	357,663,549	4	101,770,000
2008	2	60,250,000	4	146,584,507	2	86,334,507
2009	1	28,109,000	1	28,109,000	0	0
2010	0	0	0	0	0	0
2011	0	0	2	79,210,966	2	79,210,966
2012	0	0	0	0	0	0
2013	0	0	0	0	0	0
2014	0	0	1	1,750,000	1	1,750,000
2015	1	60,000,000	1	60,000,000	0	0
2016	0	0	1	5,599,200	1	5,599,200
2017	1	4,282,400	1	4,282,400	0	0
2018	0	0	0	0	0	0
2019	0	0	0	0	0	0
2020	0	0	-2	17,566,000	2	17,566,000
2021	0	0	1	19,818,000	1	19,818,000
2022	0	0	0	0	0	0
2023	0	0	0	0	0	0
2024	0	0	0	0	0	0
کۆی گشتی	7	408,534,949	20	720,583,622	13	312,048,673
ڕێژەی بەشداری پرۆژە هاوبەشەکانی سلێمانی لە کۆی گشتی پرۆژە هاوبەشەکانی هەرێم = 35%				ڕێژەی بەشداری پرۆژە هاوبەشەکانی هەولێر لە کۆی گشتی پرۆژە هاوبەشەکانی هەرێم = 65%		
ڕێژەی بەشداری سەرمایەی پرۆژە هاوبەشەکانی سلێمانی لە کۆی گشتی سەرمایە هاوبەشەکانی هەرێم = 65%				ڕێژەی بەشداری سەرمایەی پرۆژە هاوبەشەکانی هەولێر لە کۆی گشتی سەرمایە هاوبەشەکانی هەرێم = 35%		

سەرچاوە: ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن بەداتاکانی دەستەی وەبەرهێنانی کوردستان - سلێمانی

لە خشتەی ژمارە(3)دا دەرکەوتووە، سەرەڕای ئەوەی ژمارەی پرۆژە وەبەرهێنانە هاوبەشەکانی سلێمانی تەنها(7) پرۆژەیە لە کۆی (20) پرۆژەی هاوبەشی هەرێم و ڕێژەی (35%)ی پێکهێناوە، هاوکات هەولێر (13) پرۆژەی هەیە و ڕێژەی (65%)ی کۆی گشتی ژمارەی پرۆژە هاوبەشەکانی هەرێمی پێکهێناوە، بەڵام قەبارەی سەرمایەی پرۆژە هاوبەشەکانی سلێمانی (408ملیۆن و 534هەزار و 949)دۆلاری تۆمارکردووە لە کۆی گشتی سەرمایەی وەبەرهێنانی هاوبەشی هەرێم کە بڕەکەی (720ملیۆن و 583هەزار و 622)دۆلارە، بەمەش پارێزگای سلێمانی بەرزترین ئاستی لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش تۆمارکردووە کە ڕێژەی بەشداری سەرمایەی پرۆژە هاوبەشەکانی سلێمانی لەکۆی گشتی سەرمایە هاوبەشەکانی هەرێم (65%)ی تۆمارکردووە، هەرچی پارێزگای هەولێرە سەرەڕای ئەوەی لە(65%)ی کۆی گشتی ژمارەی پرۆژە هاوبەشەکانی هەرێمی لەخۆگرتووە، بەڵام قەبارەی سەرمایەی پرۆژە هاوبەشەکانی هەولێر (312ملیۆن و 48هەزار و 673)دۆلاری تۆمارکردووە لەکۆی گشتی سەرمایەی وەبەرهێنانی هاوبەشی هەرێم، بەم پێیەش ڕێژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش لە پارێزگای هەولێر لەدوای پارێزگای سلێمانیەوەیە و تەنها لە(35%)ی کۆی گشتی سەرمایەی بەگەڕخراوی لە وەبەرهێنانە راستەوخۆ هاوبەشەکانی هەرێم پێکهێناوە.

ئەوەی جێگەی سەرنجە لە ماوەی پێنج ساڵدا لە (2010-2015) بەهۆی ئەو بارودۆخە سیاسیەی پارێزگای سلێمانی گرتبوویەوە هەر لە خۆپیشاندانەکانی 17ی شوبات و رۆژانی دوایی، ململانێی سیاسی، دەستپێکی بایکۆت و راگرتنی دەوامی فەرمانگەکان...هتد، یەك پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش لە سنوری پارێزگای سلێمانی ئەنجامنەدراوە، ڕونتر بڵێین یەك سەرمایەدار و وەبەرهێنی بیانی ئامادەنەبوون لەگەڵ سەرمایەدار و وەبەرهێنی ناوخۆ تەنها پرۆژەیەکیش ئەنجامبدەن، لە بەرامبەردا لەسنوری پارێزگای هەولێر لەهەمان ماوەدا (3) پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش بەگوژمەی نزیکەی (80ملیۆن و 961هەزار) دۆلار ئەنجامدراوە. لە لایەکی دیکەوە لە دوای دەستبەکاربوونی کابینەی نۆیەم لە (10ی تەموزی 2019) و قۆرخکردنی دەسەڵاتەکانی مۆڵەت پێدانی وەبەرهێنان لەدەستەی وەبەرهێنان لە هەولێر، دەبینین لەساڵانی (2020-2021) لە سنوری پارێزگای هەولێر مۆڵەت بە (3) پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەشدراوە بە گوژمەی زیاتر لە (37ملیۆن و 380هەزار)دۆلار، لە کاتێکدا لە سنوری پارێزگای سلێمانی لەساڵی (2018)ەوە هەتا ئێستا مۆڵەت بەتەنها یەك پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش نەدراوە.*

تەوەری سێهەم:واقعی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی

وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بە خراپترین دۆخدا گوزەرەی کردووە، بە بەڵگەی ئەوەی کە لە ماوەی (16)ساڵی سەرەتای کارکردنی (دەستەی وەبەرهێنان - سلێمانی)دا تەنها پرۆژەیەکیش ئەنجامنەدراوە، هۆکارەکانیش زۆر و فرەڕەهەندن و لەبەشی داهاتوودا کاریگەری هۆکارەکان لەسەر ئەمجۆرەی وەبەرهێنان باسدەکەین، بەڵام ئەوەی پێویستە بگوترێت ئەوەیە: سەرەڕای ئەوەی پرۆسەی وەبەرهێنان لە هەرێمی کوردستان لە پارێزگای سلێمانیەوە بە پراکتیکی هاتە نێو فەرهەنگی ئابووریمانەوە، بەڵام لە(2006 - 2024) تەنها (دوو) پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سنوری پارێزگای سلێمانی بەگوژمەی (54ملیۆن و 723هەزار و 800) دۆلار ئەنجامدراوە، کە ئەمەش نزمترین ئاستی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیە بە بەراورد بە تێکڕای وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە هەرێمی کوردستاندا هەروەك لە خشتەی ژمارە (4)دا خراوەتەڕوو:

خشتەی ژمارە(4)

وەبەرهێنان ڕاستەوخۆی بیانی لەهەرێم و پارێزگای سلێمانی لەنێوان ساڵانی (2006 - 2024)

ساڵەکان	ژ.پرۆژەی راستەوخۆی بیانی لە هەرێم	سەرمایە بە دۆلار	ژ.پرۆژەی راستەوخۆی بیانی لە سلێمانی	سەرمایە بە دۆلار
2006	0	0	0	0
2007	2	735,000,000	0	0
2008	4	123,043,696	0	0
2009	5	140,316,911	0	0
2010	3	165,532,207	0	0
2011	4	193,723,398	0	0
2012	8	657,105,584	0	0
2013	3	2,418,348,950	0	0
2014	1	25,430,174	0	0
2015	1	3,547,700	0	0
2016	2	29,445,100	0	0
2017	0	0	0	0
2018	0	0	0	0
2019	0	0	0	0
2020	0	0	0	0
2021	1	4,906,110,000	0	0
2022	2	56,297,800	1	48,097,800
2023	2	9,061,721	1	6,626,000
2024	1	145,000,000	0	0
کۆی گشتی	39*	9,607,963,241	2	54,723,800
ڕێژەی بەشداری پرۆژەکانی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی سلێمانی لە کۆی گشتی پرۆژەکانی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی هەرێم = 5.12%			ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی سلێمانی لە کۆی گشتی سەرمایەی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی هەرێم = 0.5%	

سەرچاوە: ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن بەداتاکانی دەستەی وەبەرهێنانی کوردستان - سلێمانی

* لە پرۆسەی گەڕان بەدوای داتا و زانیارییەکانی تایبەت بە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش لە هەرێمی کوردستان تێبینی ئەوە دەکەیت جگە لە ناوەندی هەولێر کە13 پرۆژە و ناوەندی سلێمانی کە7 پرۆژە ئەنجامدراوە، لە تەواوی پارێزگا و ئیدارە سەربەخۆکانی دیکەدا وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەش ئەنجامنەدراوە، کە ئەمەش هۆکارە بۆ دروست بوونی چەندان قەیرانی وەك بێکاری و بەگەڕنەخستنی سەرچاوە ئابوورییەکانی ئەو ناوچانە و چڕبوونەوەی دانیشتوان لە سەنتەری سلێمانی و هەولێردا.

لە خشتەی ژمارە (4)دا دەرکەوتووە کە ژمارەی پرۆژە و قەبارەی سەرمایەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی لە نزمترین ئاستدایە، بەجۆرێك لەماوەی (19)ساڵی ڕابردوودا تەنها (2) پرۆژەی وەبەرهێنانی بیانی لە سنوری پارێزگای سلێمانی ئەنجامدراوە بە گوژمەی (54ملیۆن و 723هەزار و 800)دۆلار، کە ئەگەر ئەم ژمارانە بەراورد بکەین بەکۆی گشتی پڕۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە هەرێمی کوردستان شۆك ئامێزە، چونکە ڕێژەی بەشداری پڕۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی سلێمانی لەکۆی گشتی پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەرێم تەنها(5.12%)ی پڕۆژەی پێکهێناوە، هاوکات قەبارەی سەرمایەی بەگەڕخراویش لەم بوارەدا هێندە کەمە مایەی هەڵوەستە لەسەرکردنە، بەجۆرێك ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی سلێمانی لە کۆی گشتی سەرمایەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەرێم لە هەزاردا پێنجە(0.5%).پرسیارە جەوهەرییەکە ئەوەیە، "ئایا لە (94%)مەکەی دیکەی پڕۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی و لە(99.5%)مەکەی سەرمایە بیانیەکان لەکوێن؟" وەڵامەکەی لەخشتەی ژمارە (5)دا دەبینین.

خشتەی ژمارە(5)

وەبەرهێنان ڕاستەوخۆی بیانی لە هەرێم بە گشتی و لە سنوری هەولێر و سلێمانی لە نێوان ساڵانی (2006 - 2024)

ساڵەکان	ژ.پرۆژەی راستەوخۆی بیانی لە هەرێم	سەرمایە بە دۆلار	ژ.پرۆژەی راستەوخۆی بیانی لە هەولێر	سەرمایە بە دۆلار	ژ.پرۆژەی راستەوخۆی بیانی لە سلێمانی	سەرمایە بە دۆلار
2006	0	0	0	0	0	0
2007	2	735,000,000	2	735,000,000	0	0
2008	4	123,043,696	4	123,043,696	0	0
2009	5	140,316,911	5	140,316,911	0	0
2010	3	165,532,207	3	165,532,207	0	0
2011	4	193,723,398	4	193,723,398	0	0
2012	8	657,105,584	8	657,105,584	0	0
2013	3	2,418,348,950	3	2,418,348,950	0	0
2014	1	25,430,174	1	25,430,174	0	0
2015	1	3,547,700	1	3,547,700	0	0
2016	2	29,445,100	2	29,445,100	0	0
2017	0	0	0	0	0	0
2018	0	0	0	0	0	0
2019	0	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0	0
2021	1	4,906,110,000	1	4,906,110,000	0	0
2022	2	56,297,800	1	8,200,000	1	48,097,800
2023	2	9,061,721	0	0	1	6,626,000
2024	1	145,000,000	1	145,000,000	0	0
کۆی گشتی	39	9,607,963,241	36	9,550,803,720	2	54,723,800
ڕێژەی بەشداری پرۆژەکانی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی هەولێر لە کۆی گشتی پرۆژەکانی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی هەرێم = %94.7				ڕێژەی بەشداری پرۆژەکانی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی سلێمانی لە کۆی گشتی پرۆژەکانی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی هەرێم = %5.12		
ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی هەولێر لە کۆی گشتی سەرمایەی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی هەرێم =%99.4				ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی سلێمانی لە کۆی گشتی سەرمایەی وەبەرهێنانی راستەوخۆی بیانی هەرێم = %0.5		

سەرچاوە: ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن بەداتاکانی دەستەی وەبەرهێنانی کوردستان - سلێمانی

* کۆی گشتی پڕۆژەکانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە هەرێم 39 پرۆژەیە چونکە جگە لە36 پڕۆژەکەی هەولێر و 2 پڕۆژەکەی سلێمانی، لەساڵی 2023دا یەك پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە دهۆك بە گۆژمەی (2ملیۆن و 435هەزار و 721) دۆلار ئەنجامدراوە.

له خشتەی ژمارە(5)دا دەرکەوتووە کە ژمارەی پرۆژەی وەبەرهێنانی بیانی و سەرمایەکەی لە سنوری پارێزگای سلێمانی بەراورد بە پارێزگای هەولێر کەمترین ئاستی تۆمارکردووە، لەماوەی ساڵانی (2006 - 2024) تەنها (2) پرۆژەی وەبەرهێنانی بیانی لە سنوری پارێزگای سلێمانی ئەنجامدراوە، بەڵام لە سنوری پارێزگای هەولێر(36) پرۆژەیە و ئەو پرۆژەیەی دیکەش لە پارێزگای دهۆك بووە، هەر بۆیە ڕێژەی بەشداری پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی سلێمانی لە کۆی گشتی پرۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەرێم تەنها(5.12%)ی کۆی گشتی پرۆژە لەکاتێکدا هەولێر (94.7%)ی پێکهێناوە.

سەبارەت بە قەبارەی سەرمایەی بەگەڕخراوی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیش کە خاڵی جەوهەری ناو پرۆسەکەیە دەبینین لە سلێمانی بەگوژمەی (54ملیۆن و 723هەزار و 800) دۆلار وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی کراوە، بەڵام لە هەولێر بەگوژمەی (9ملیار و 550ملیۆن و 803هەزار و 720) وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی کراوە ئەمەش بەواتا (174)هێندەو نیوی زیاتری سلێمانی سەرمایەی بیانی لە هەولێردا لە19 ساڵی ڕابردوو لەم بوارەدا خراوەتەگەڕ، هەر لەبەر ئەمەشە ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی سلێمانی لە کۆی گشتی سەرمایەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەرێم لە هەزاردا پێنجە(0.5%)، بەڵام لە سنوری پارێزگای هەولێر ڕێژەی بەشداری سەرمایەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەکۆی گشتی سەرمایەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەرێم (99.4%) ی تۆمارکردووە.

ئەنجامی ئەو شرۆڤە ئابووریانەی سەرەوە پێمان دەڵێن کە هۆکارگەلێکی زۆر هەن وەك کارتێکەر کاریگەریان هەیە لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی و پێویستە لە ڕێگەی بەکارهێنانی کەرەستە ئامارگیرییەکانەوە پێوانەسازی بۆ بکەین هەتا بزانین کام کارتێکەر گوڕ و کاریگەری لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەیە.

تەوەری چوارەم: پێوانەسازی کارتێکەرەکانی سەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی

گومانی تێدانیە کە هۆکارگەلێکی زۆر هەن کار لە نزمی ئاستی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی دەکەن، بۆ دۆزینەی قەبارەی کارتێکەران و ئاستی پەیوەندیان بەو دۆخەوە، توێژینەوەکە پشتی بەستووە بە فۆڕمی ڕاپرسی بۆ کۆمەڵەی دیاریکراو، سێ کۆمەڵەی دەستنیشانکردووە کە شارەزاییان هەیە لەگەڵ بڕگەکانی توێژینەوەکە ئەوانیش (وەبەرهێنەران و بەڵێندەران و مامۆستایانی زانکۆ)ن.

* لە گرنگترین کارتێکەرەکانیش ئەمانەن:

1- کاریگەری ژێرخانی ئابووری پارێزگای سلێمانی لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی:

بەگوێرەی ئەو ڕاپرسیەی ئەنجامدراوە خراپی ڕێگاوبان و پرد و شەقام و ...هتد کە لە چوارچێوەی ژێرخانی ئابووری پارێزگای سلێماندایە لە ئاستێکدایە کە بووەتە لەمپەر لەبەردەم هاتنی وەبەرهێنەری بیانی بۆ ئەنجامدانی پرۆژەی، ئەنجامەکان بەمجۆرەن:

وێنەی ژمارە(1) کاریگەری ژێرخانی ئابووری سلێمانی لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی

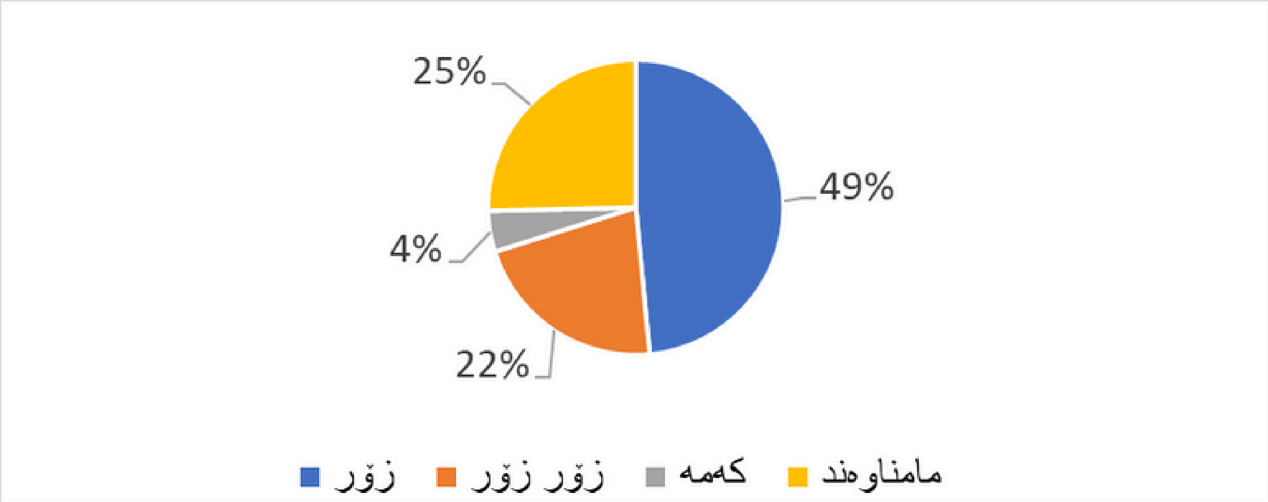

سەرچاوە:ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن ئەنجامدانی راپرسی دیاریکراو

* تێبینی:

(1) فۆڕمەکە لەرێی گوگڵ شیتەوە ئاڕاستەی بەشدار بووان کراوە.

(2) لە مامۆستایانی زانکۆ تەنها بەشداری بەو بەرێزانە کراوە کە پسپۆڕی بواری کارگێری و ئابوورین لەزانکۆکانی (سلێمانی و گەرمیان و راپەڕین)

(3) لەکۆی 134 فۆڕم نزیکەی 31وەبەرهێن و بەڵێندەبەشداریان لەراپرسیەکەدا کردووەو هەموویان جەختیان لەپاراستنی ناویان دەکردەوەکەئەمەش مایەی هەڵوەستەلەسەرکردنە!

لەوێنەی ژمارە (1)دا دەرکەوتووە کە (49%)ی بەشداربووان خراپی ژێرخانی ئابووری پارێزگای سلێمانیان بەکاریگەرییەکی(زۆر) لەسەر کەمی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەقەڵەمدەدەن، هاوکات لە(22%)ی کەشیان بەکاریگەرییەکی (زۆر زۆر)یان هەژمار کردووە، هاوکات لە پێوانەسازیدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بەئەندازەی (1%) خراپتربێت لەبەرامبەردا (0.88%) قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت بۆیە کارتێکەرێکی بەهێزە و دەبێت بەهەند وەربگیرێت.

2- کاریگەری نارۆشنی لە سیاسەتی ئابووری پارێزگای سلێمانی لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی:

نارۆشنی سیاسەتی ئابووری وەك لەبەشی یەکەمدا باسکرا خۆی دەبینێتەوە لە هاوتەریب نەبوونی ئەو سیاسەتە ئابووریەی پراکتیزەکراوە لە وەبەرهێناندا لەگەڵ سیاسەتی ئابووری وەبەرهێنەرە بیانیەکان، هەر لە کۆنترۆڵنەکردنی قەیرانە ئابوورییەکان و لاوازی قەبارەی یەدەگی دراوی بیانیی و بوونی قاچاخچێتی و ئاستی گەندەڵی...هتد، کە ئەنجامی راپرسیەکە بەمجۆرەیە:

وێنەی ژمارە(2) نارۆشنی سیاسەتی ئابووری سلێمانی لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی

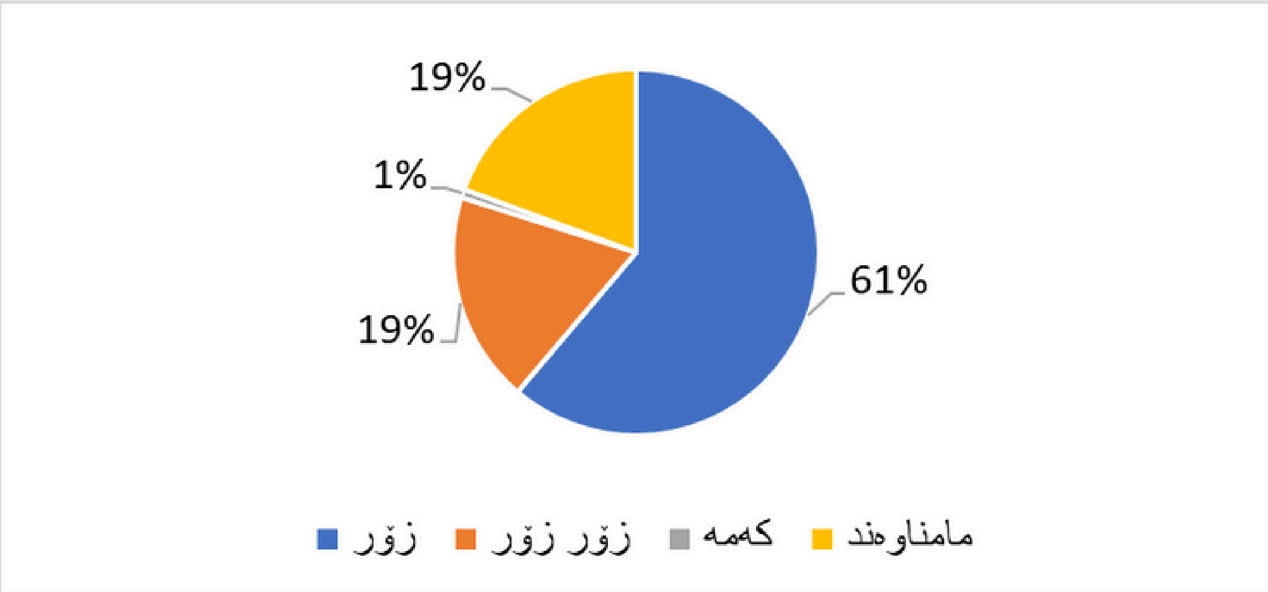

سەرچاوە:ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن ئەنجامدانی راپرسی دیاریکراو

لەوێنەی ژمارە (2)دەرکەوتووە کە لە (61%)ی بەشداربووان نارۆشنی سیاسەتی ئابووری پارێزگای سلێمانیان بەکاریگەرییەکی (زۆر) لەسەر کەمی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەقەڵەمداوە، هاوکات لە(19%)ی دیکەشیان بەکاریگەرییەکی (زۆر زۆر) هەژماریان کردووە لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی، هاوکات لەپێوانەسازیدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بەئەندازەی (1%) بەرزببێتەوە لە بەرامبەردا (0.16%) قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت.

3- کاریگەری ڕۆتیناتی ئیداری لە پارێزگای سلێمانی لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی:

توێژینەوە زانستیەکان دەریان خستووە کە پەیوەندیەکی پێچەوانە هەیە لە نێوان زیادبوونی ڕۆتینات لەگەڵ قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا، هەتا ئاستی ڕۆتینی کارگێڕی لە فەرمانگە پەیوەندیدارەکان زیادببێت، لە ئاستی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی کەمدەکات، ئەنجامی ڕاپرسیەکەش ئەم ڕاستیەی سەلماندووە کە ئەنجامەکەی لەوێنەی ژمارە(3)دا خراوەتەڕوو.

وێنەی ژمارە(3) کاریگەری ڕۆتیناتی ئیداری لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەسلێمانی

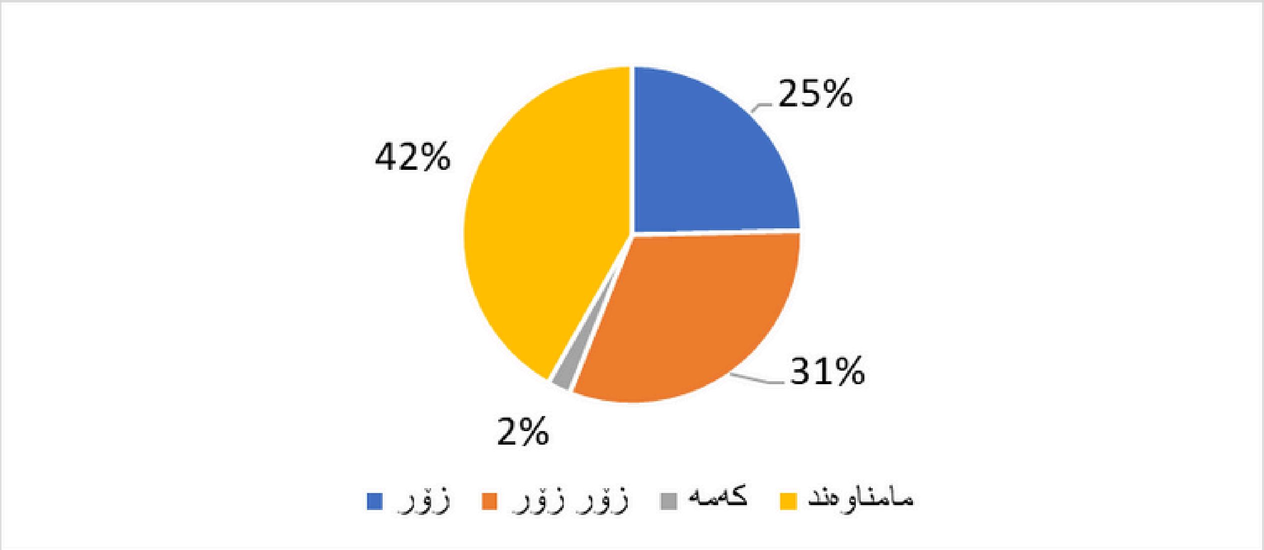

سەرچاوە:ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن ئەنجامدانی ڕاپرسی دیاریکراو

لەوێنەی ژمارە(3)دا دەرکەوتووە کە نزیکەی لە(56%)ی بەشداربووان ئەم کارتێکەرە بە یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی کەمبوونی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەپارێزگای سلێمانی لەقەڵەم دەدەن، بەجۆرێك لە(31%) بە هۆکارێکی (زۆر) کاریگەر و لە(25%)ی دیکەشیان بوونی ڕۆتینات بەهۆکارێکی (زۆر زۆر) کاریگەر لەسەر کەمبوونەوەی قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەژماری دەکەن، هاوکات لە پێوانەسازیدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بە ئەندازەی (1%) بەرزببێتەوە لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بە ئەندازەی لە (0.55%) کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت.

4- کاریگەری هەموارنەکردنەوەی یاسای وەبەرهێنان لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی:

سەرەڕای ئەوەی پرسی هەمواركردنەوەی یاسای وەبەرهێنان لە خولەكانی رابردووی پەڕلەمانی كوردستاندا چەندین جار قسەی لە بارەوەكرا كە ئەوەش ئاماژەیە بۆ پێویستی هەمواركردنەوەی، لە ئێستاشدا دەرەنجامی راپرسیەكە ئەوەمان بۆ دووپات دەكاتەوە.

وێنەی ژمارە (4) کاریگەری هەموار نەکردنەوەی یاسای وەبەرهێنان لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی

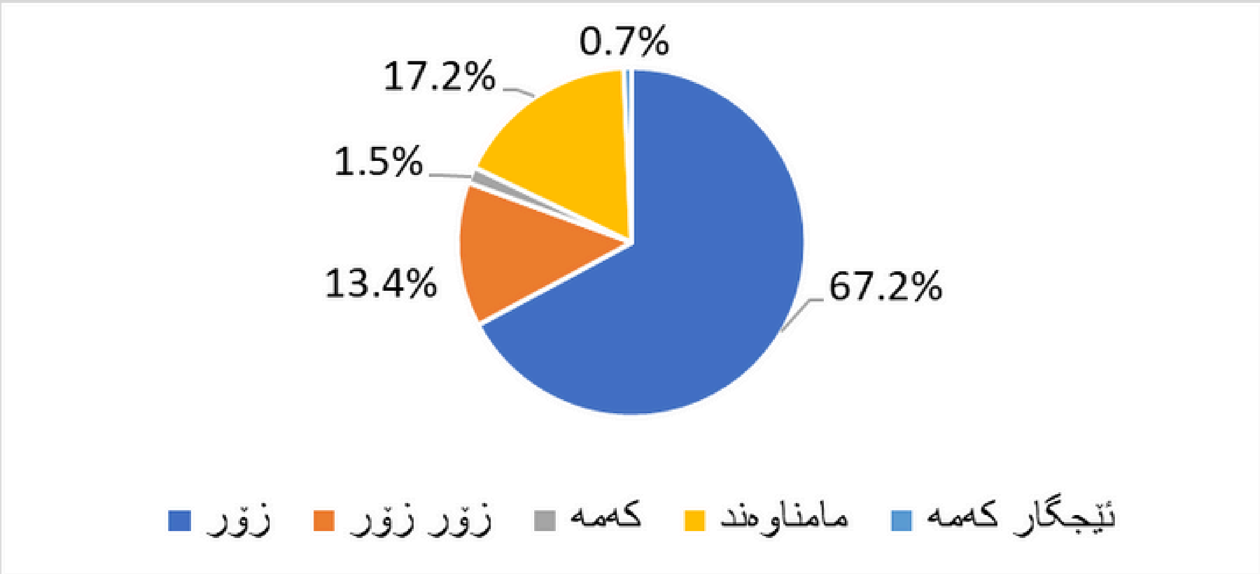

سەرچاوە:ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن ئەنجامدانی راپرسی دیاریکراو

لە وێنەی ژمارە(4)دا دەركەوتووە كە زیاتر لە(80%)ی بەشداربووان ئەم كارتێكەرە بە یەكێكی دیكە لە هۆكارەكانی كەمبوونی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی لە قەڵەم دەدەن، بەجۆرێك زیاتر لە(67%) بەهۆكارێكی (زۆر) كاریگەر و زیاتر لە(13%)ی دیكەشیان بە هۆكارێكی (زۆر زۆر) كاریگەر لەسەر كەمبوونەوەی قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەژماری دەكەن، هاوکات لە پێوانەسازیدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بە ئەندازەی(1%) خراپ بێت لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بەئەندازەی لە(0.86%) کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت.

5- کاریگەری لاوازی ڕۆڵی بانکەکانی سلێمانی لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی:

سەرەڕای ئەوەی ژمارەیەکی بەرچاو لە بانکی بازرگانی لەماوەی توێژینەوەکەدا (2006-2024) لە سلێمانی کراونەتەوە، بەڵام هەنووکە ڕۆڵی ئەو بانکانە لە ئاستێکدانیە کە سەرنجی وەبەرهێنی ڕاستەوخۆی بیانی راکێشن بەوەی مامەڵە دارایی و ئاڵوێرە داراییەکانیانی لێوە ئەنجام بدەن، هاوکات زۆربەی ئەو بانکانەش یان لقی بانکەکانی هەولێرن یاخود قەبارەی سەرمایەیان ئەوەندە کەمە کە وەبەرهێنی بیانی ناتوانێت پشتیان پێببەستێت، دەرەنجامی راپرسیەکە و کاریگەری پێوانەسازییەکەش ئەو راستیەی سەلماندووە کە لاوازی ڕۆڵی بانکەکان گەورەترین کاریگەری هەیە لە کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا هەروەك لە وێنەی ژمارە(5)دا خراوەتەڕوو.

وێنەی ژمارە(5) کاریگەری لاوازی ڕۆڵی بانکەکان لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی

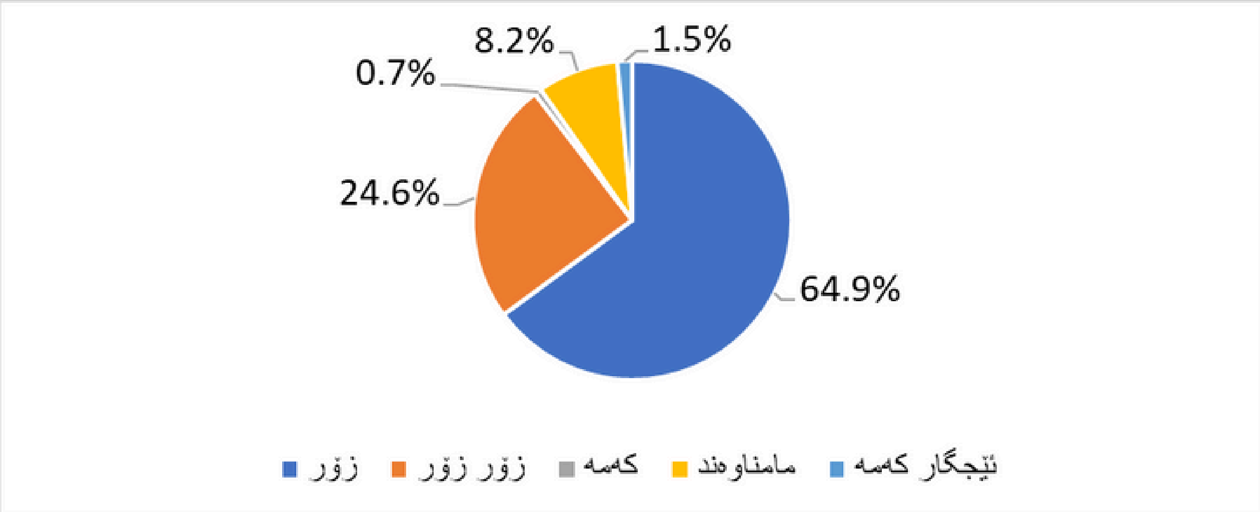

سەرچاوە:ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن ئەنجامدانی راپرسی دیاریکراو

لەوێنەی ژمارە (5)دا هاتووە کە نزیکەی لە(89%)ی بەشداربووان ئەم کارتێکەرە بە یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی کەمبوونی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی لە قەڵەم دەدەن، بەجۆرێك زیاتر لە(64%) بەهۆکارێکی (زۆر) کاریگەر و زیاتر لە(24%)ی دیکەشیان بەهۆکارێکی (زۆر زۆر) کاریگەر لەسەر کەمبوونەوەی قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەژماری دەکەن، هاوکات لە پێوانەسازیدا دەرکەوتووە ئەگەر ڕۆڵی بانکەکان بەئەندازەی (1%) بەئاڕاستەی نەرێنی بڕوات لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەپارێزگای سلێمانی بەئەندازەی لە(13%) کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت، کە ئەمەش لەدوای کارتێکەری قەبارەی بازاڕ بە دووەم گەورەترین قەبارەی کاریگەریی هەژماردەکرێت لەسەر ئەم پرسە.

6- کاریگەری ناهاوسەنگی ئابووری لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی:

لە ئەنجامی ئەو بارودۆخە داراییەی کە لە(12)ساڵی رابردوودا هەرێمی کوردستانی گرتووەتەوە، دۆخێکی ناهاوسەنگ ڕووی لە ئابووری هەرێم بە گشتی و پارێزگای سلێمانی بەتایبەتی کردووە، هۆکاری ئەوەی کە وایکردووە لە سلێمانی زیاتر خۆی بنەخشێنێ زۆری ژمارەی دانیشتوان و کەمی پڕۆژەی وەبەرهێنانە، کە هەموو ئەوانە کاریگەری دروستکردووە لە کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا هەروەك لەوێنەی ژمارە(6)دا خراوەتەڕوو.

وێنەی ژمارە(6) کاریگەری ناهاوسەنگی ئابووری لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی

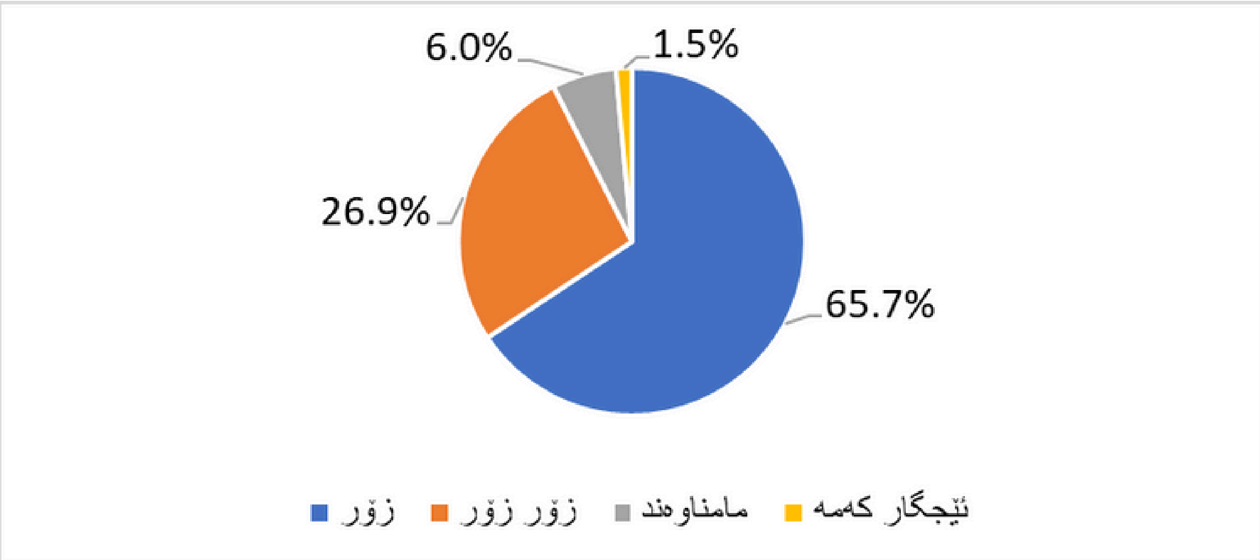

سەرچاوە: ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن ئەنجامدانی راپرسی دیاریکراو

لەوێنەی ژمارە (6)دا دەرکەوتووەکە زیاتر لە(65%) بەشداربووان ناهاوسەنگی ئابووری بە هۆکارێکی(زۆر) کاریگەر لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەژماردەکەن، هاوکات نزیکەی لە(27%)ی دیکەشیان بەهۆکارێکی (زۆر زۆر)کاریگەر لەسەر کەمبوونەوەی قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێماندا ناوی دەبەن، هاوکات لەپێوانەسازیدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بە ئەندازەی (1%) بەرزببێتەوە لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بەئەندازەی لە(0.87%) کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت.

7- کاریگەری قەبارەی بازاڕ لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی:

قەبارەی بازاڕ گوزارشت نیە لەڕووبەری جوگرافی، بەڵکو گوزارشتە لە قەبارەی خواست و خستنەڕوو لە لایەك و توانای پارەدارکردنی بازاڕی وەبەرهێنان لە لایەکی دیکەوە. ئەوەی تایبەتە بە قەبارەی خواست و خستنەڕوو لە بازاڕی سلێمانیدا هەنووکە لەو ئاستەدانیە هەتا وەبەرهێنی بیانی بێخەمبێت لەوەی بەرهەمی پڕۆژەی ساغ دەبێتەوە، هەرچی تایبەتە بە بازاڕی پارەدارکردنی وەبەرهێنانیش کە خۆی دەبینێتەوە لە کەرتی بانکی و گواستنەوە و هێنانی سەرمایە و ئاڵوێری دارایی، وەك لەراپرسیەکەدا دەرکەوتووە ڕۆڵیان زۆر لاوازە لە هاندانی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانیدا، لە وێنەی ژمارە(7)دا زانیاری زیاتر خراوەتەڕوو:

وێنەی ژمارە(7) کاریگەری بازاڕ لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی

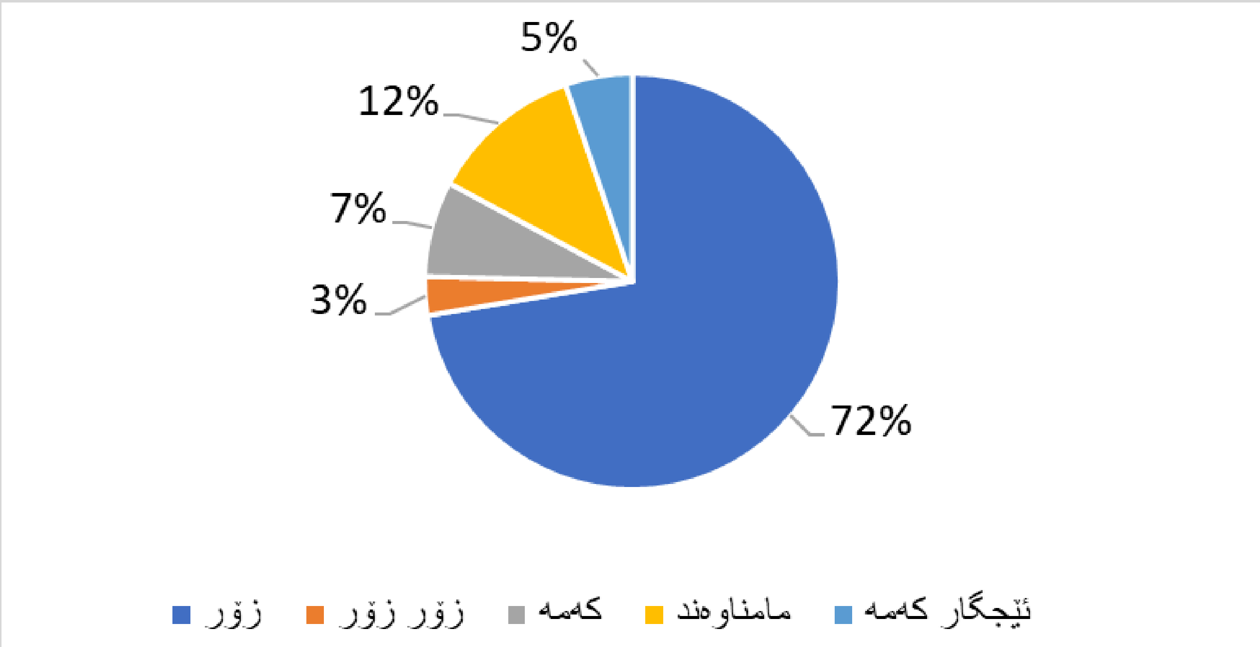

سەرچاوە:ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن ئەنجامدانی ڕاپرسی دیاریکراو

لەوێنەی ژمارە (7)دا دەرکەوتووە کە زیاتر لە(72%)ی بەشداربووان قەبارەی بازاڕی سلێمانی بە هۆکارێکی زۆر کاریگەر لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەژماردەکەن، هاوکات نزیکەی لە(12%)ی دیکەشیان بەهۆکارێکی (زۆر زۆر) کاریگەر لەسەر کەمبوونەوەی قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەژماری دەکەن لە پارێزگای سلێماندا، هاوکات لە پێوانەسازیدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بەئەندازەی (1%) بە ئاڕاستەی نەرێنی بگۆڕێت لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بەئەندازەی لە (18%) کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت، کە ئەمەش گەورترین قەبارەی کاریگەرییە بەراورد بە سەرجەم کارتێکەرەکانی دیکە لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانیدا.

8- کاریگەری دەستی کاری شارەزا لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی:

بوونی دەستی کاری شارەزا یەکێکی دیکەیە لەو هۆکارانەی کە کاریگەری دروستدەکات لەسەر قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی، بەڵام ئەم کارتێکەرە بەهۆی بەرزی ئاستی (کرێکار و فەرمانبەر)ی ناو هێزی کاری سنوری پارێزگای سلێمانی ڕۆڵەکەیان زۆر کاریگەر نیە، وەك لە وێنەی ژمارە(8)یش خراوەتەوەڕوو:

وێنەی ژمارە(8) کاریگەری بازاڕ لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی

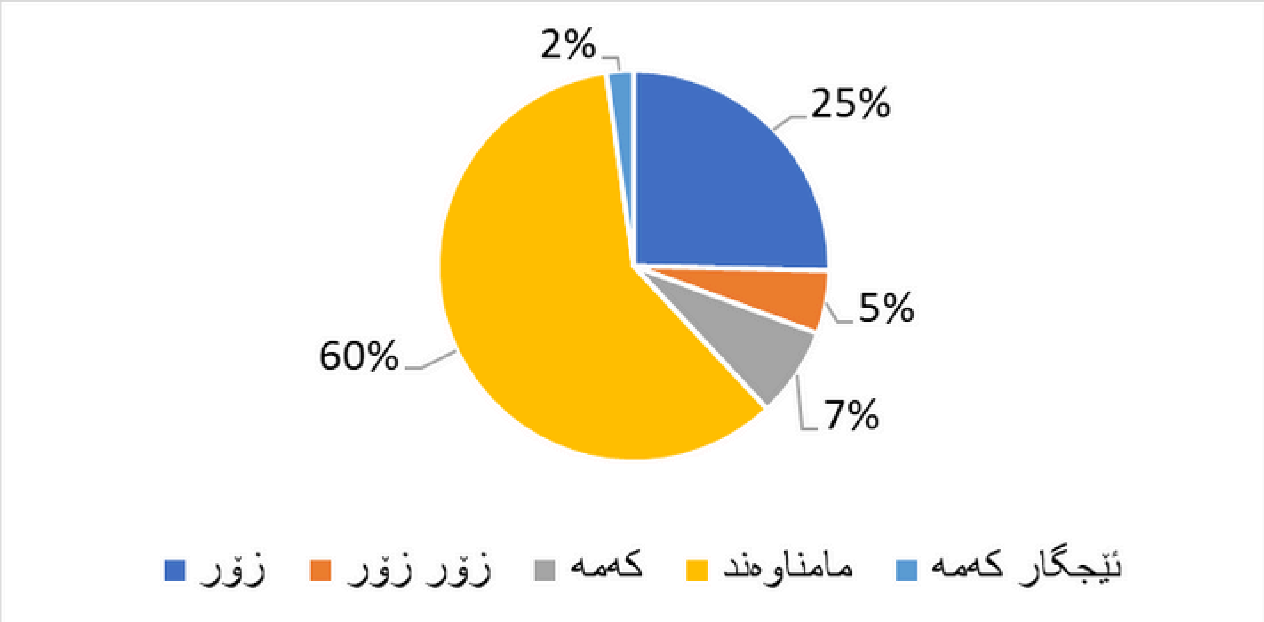

سەرچاوە:ئامادەکردنی توێژەر بە پشت بەستن ئەنجامدانی ڕاپرسی دیاریکراو

لەوێنەی ژمارە (8)دا دەرکەوتووە لە (60%)ی بەشداربووان نەبوونی دەستی کاری شارەزا بە هۆکارێکی مامناوەند لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێماندا هەژماردەکەن، هاوکات لە پێوانەسازیەکەشدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بەئەندازەی (1%) بەرزببێتەوە لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی تەنها بەئەندازەی لە (0.1%) کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت، ئەمەش نزمترین قەبارەی کاریگەرییە بەراورد سەرجەم کارتێکەرەکانی دیکە لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێماندا.

9 - کاریگەری ناجێگیری سیاسی لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی:

پارێزگای سلێمانی بەوە ناسراوە کە زۆر هەستیارە بەرامبەر هەر ڕووداو پێشهاتێکی سیاسی، هەر لەبەر ئەوەشە کە ژمارەی خۆپیشاندان و مانگرتن و پێکهەڵپژانەکانی لەماوەی (2006-2024)دا لەهەر سێ پارێزگاکەی دیکە زیاترە ڕەنگە ئەمە لە لایەکەوە تایبەتمەندی زیندوێتی ئەم پارێزگایەبێت، بەڵام لە لایەکی دیکەوە هۆکارە بۆ هەڵاتنی وەبەرهێنی بیانی و هەندێکجار وەبەرهێنی ناخۆییش، چونکە ئەستەمە وەبەرهێنێ سەرمایەی خۆی لە ژینگەیەکدا بخاتەکار کە بە هەڵبەرز و دابەزی سیاسیدا گوزەر بکات وێنەی ژمارە (9) زانیاری زیاتری لەخۆ گرتووە:

وێنەی ژمارە(9) کاریگەری ناجێگیری سیاسی لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی

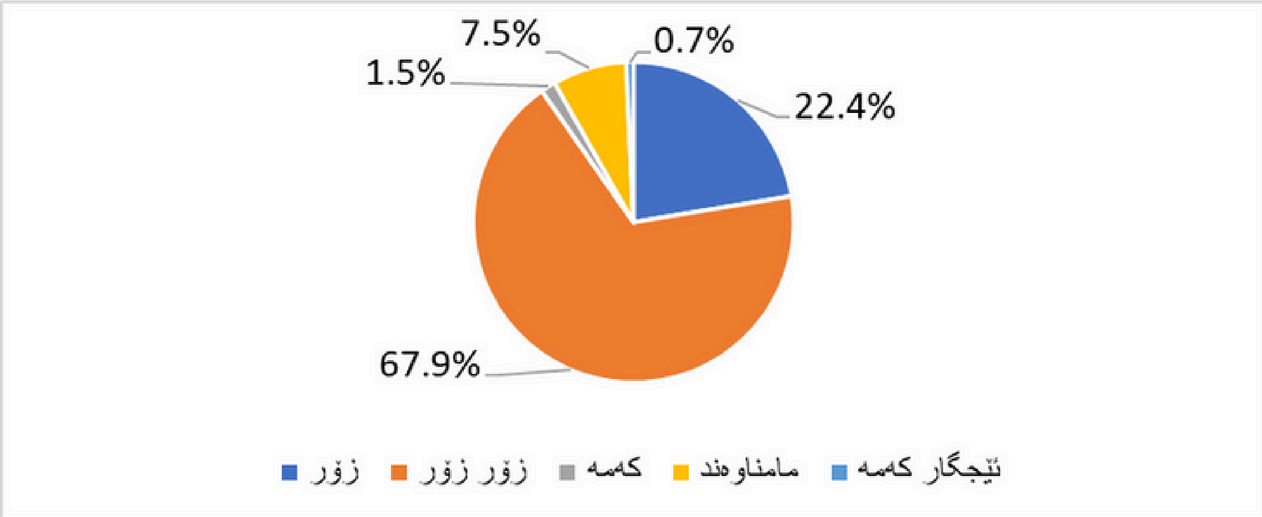

سەرچاوە:ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن ئەنجامدانی ڕاپرسی دیاریکراو

لەوێنەی ژمارە (9)دا دەرکەوتووە کە زیاتر لە (67%) بەشداربووان ناجێگیری فەزای سیاسی پارێزگای سلێمانی بەهۆکارێکی (زۆر زۆر) کاریگەر لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەژماردەکەن، هاوکات لە پێوانەسازیەکەشدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بە ئەندازەی (1%) بەرزببێتەوە لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بە ئەندازەی لە(0.22%) کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت، شارێکی وەك سلێمانی کە(11)ساڵە بایکۆتی ناوبەناو دەیگرێتەوە و (91) خۆپیشاندانی تەنها بۆ شایستە داراییەکانی ئەنجامدابێت و (182) بەیاننامەی نارەزایی لەو بارەیەوە دەرکردبێت، دەتوانین بڵێین سەقامگیری سیاسی لە بەردەم پرسیاردایە، ئەمەش ئەو میتۆدەمان بۆ پشت ڕاستدەکاتەوە کە دەڵێت "سەرمایە ترسنۆکە و خۆی لەو ژینگانەی وەبەرهێنان بەدوور دەگرێت کە بەناجێگیری سیاسی ناسراون"

10- کاریگەری بۆردومان و گەمارۆی ئاسمانی لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانی:

بۆردومان و گەمارۆی ئاسمانی گەشتەکانی فرۆکەخانەی سلێمانی لە لایەن تورکیا لە لایەك و پەلاماری بنکە و بارەگاکانی هێزە ئۆپۆزسیۆنەکانی ئێرانیش لە لایەن کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە لە لایەکی دیکەوە، بوونەتە هۆکارێکی کاریگەر لەسەر کەمبوونەوەی قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سنوری پارێزگای سلێمانی، وێنەی ژمارە(10) زانیاری زیاتری لەخۆ گرتووە:

وێنەی ژمارە (10) کاریگەری بۆردومان و گەمارۆی ئاسمانی لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی

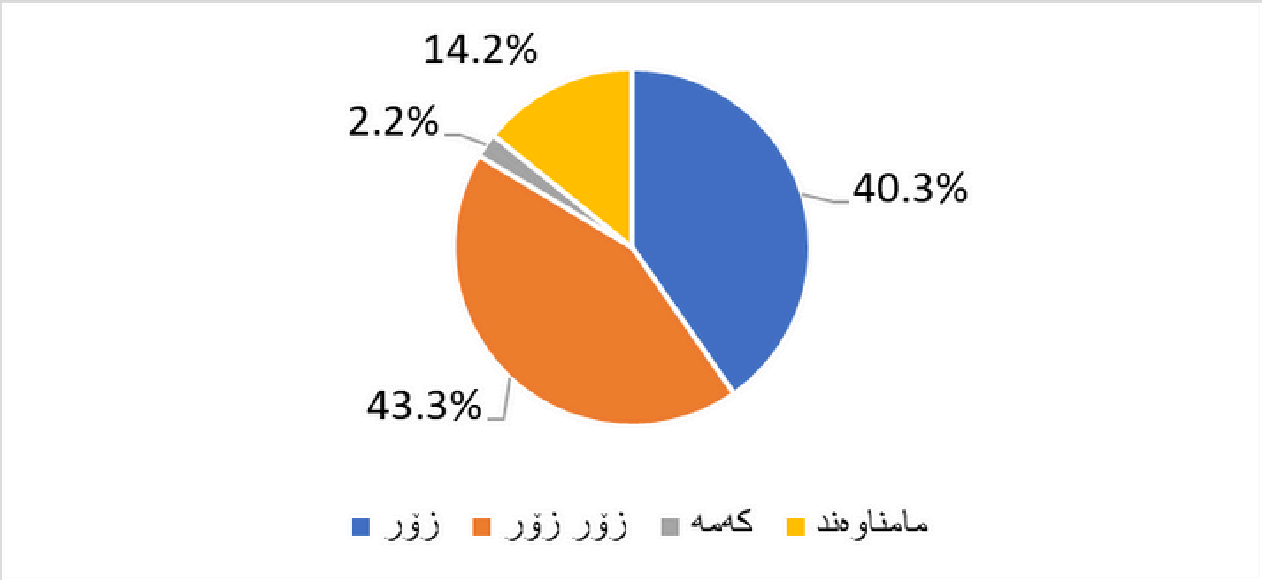

سەرچاوە: ئامادەکردنی توێژەر بە پشت بەستن ئەنجامدانی ڕاپرسی دیاریکراو

لە وێنەی ژمارە (10)دا دەرکەوتووە کە زیاتر لە (83%) بەشداربووان بۆردومانی هەردوو وڵاتی دراوسێی هەرێم (تورکیا و ئێران) لەگەڵ ڕاگرتنی گەشتە ئاسمانییەکانی فرۆکەخانەی سلێمانی لە لایەن تورکیاوە، بەهۆکارێکی زۆر کاریگەر لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەژماردەکەن، بەجۆرێك زیاتر لە (43%)ی بەشداربووان بەهۆکارێکی (زۆر زۆر) و لە (40%)ەکەی دیکەشیان بەهۆکارێکی کاریگەری (زۆر) لە قەڵەمی دەدەن، هاوکات لە پێوانەسازیەکەشدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بە ئەندازەی (1%) زیادبکات لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بەئەندازەی لە (0.51%) کەمدەکات.

11- کاریگەری هەڵکەوتەی جوگرافی سلێمانی لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی:

بەهۆی ئەوەی پارێزگای سلێمانی لەڕووی جوگرافیەوە سنورێکی فراوانی لەگەڵ ئێراندا هەیە، تا ئەندازەیەك کاریگەری لەسەر قەبارەی کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەو پارێزگایەدا دروستکردووە، لەبەر ئەوەی هەنووکە بازاڕەکانی پارێزگای سلێمانی سیخناخ بووە بە کاڵای ئێرانییەکە لە ڕووی نرخەوە لەچاو کاڵا هاوردەکانی دیکەدا هەرزانترە، لە لایەکی دیکەشەوە تا ئێستا بەشێك لە پارێزگاکانی عێراق بە سلێمانیشەوە بە چەشنێك وێناکراوە کە دەرەچەیەکن بۆ کەمکردنەوەی فشاری گەمارۆ ئابووریەکانی سەر ئێران، بۆیە بە ئەندازەیەکی مامناوەند ئەم فاکتەرە ڕۆڵی بینیوە لە کەمکردنەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانیدا، وێنەی ژمارە (11) زانیاری زیاتری لەخۆ گرتووە.

وێنەی ژمارە(11) کاریگەری هەڵکەوتەی جوگرافی سلێمانی لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی

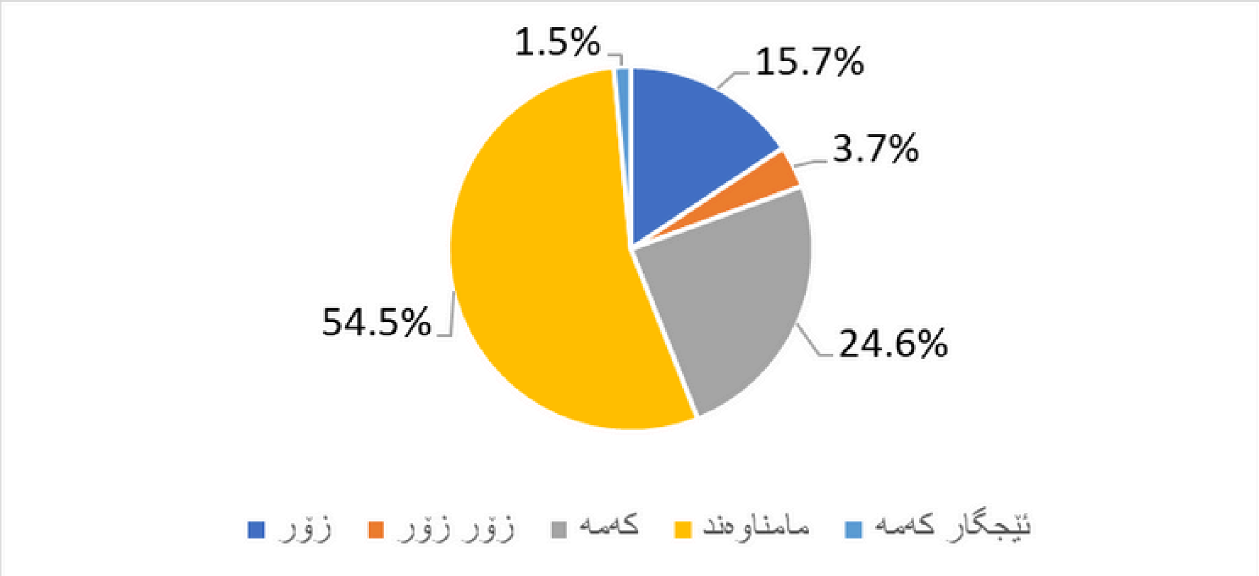

سەرچاوە:ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن ئەنجامدانی ڕاپرسی دیاریکراو

لەوێنەی ژمارە(11)دا دەرکەوتووە کە زیاتر لە(54%)ی بەشداربووان هەڵکەوتەی سلێمانی کە هاوسنورە لەگەڵ ئێران بەهۆکارێکی (مامناوەند) لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەژماردەکەن، لە بەرامبەردا زیاتر لە(24%)ی دیکەشیان ئەم هەڵکەوتەیە بە کارتێکەرێکی (کەم) لەسەر کەمبوونەوەی قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی ناوی دەبەن، هاوکات لەپێوانە سازیەکەشدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بەئەندازەی (1%) کاریگەری خۆی بنوێنێت لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بەئەندازەی لە(0.3%) کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت.

12- کاریگەری میدیاکان لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی:

لەڕۆژگاری ئەمڕۆدا بەهۆی پێشکەوتنی تەکنەلۆجیاوە کە جیهان لە چوارچێوەی ئامێرێکی گەیاندنی ناو دەستمان بچوکبووەتەوە، ناوەندەکانی ڕاگەیاندن ڕۆڵێکی بەرچاو دەگێڕن لە (خراپ یاخود باش) نیشاندانی هەر ژینگەیەکی وەبەرهێناندا، لەم نێوەندەشدا بەشێك لە کەناڵە ئاسمانییەکان فۆکەسیان لەسەر پارێزگای سلێمانیە و ساناترین دۆسیەی ڕۆژ دەکەنە ڕۆژەڤی خۆیان، ئەمجۆرە کارکردنەیان بە بەرنامە یاخود بێئاگایی بێت کاریگەری نەرێنی لەسەر بڕیاری وەبەرهێنانی بیانی دروست دەکات، چونکە ئەو جۆرە کارکردنە ئاماژەیە بۆ ناجێگیری ژینگەی وەبەرهێنانی پارێزگای سلێمانی، وێنەی ژمارە(12) زانیاری زیاتری لەخۆ گرتووە.

وێنەی ژمارە(12) کاریگەری میدیاکان لەسەر وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەسلێمانی

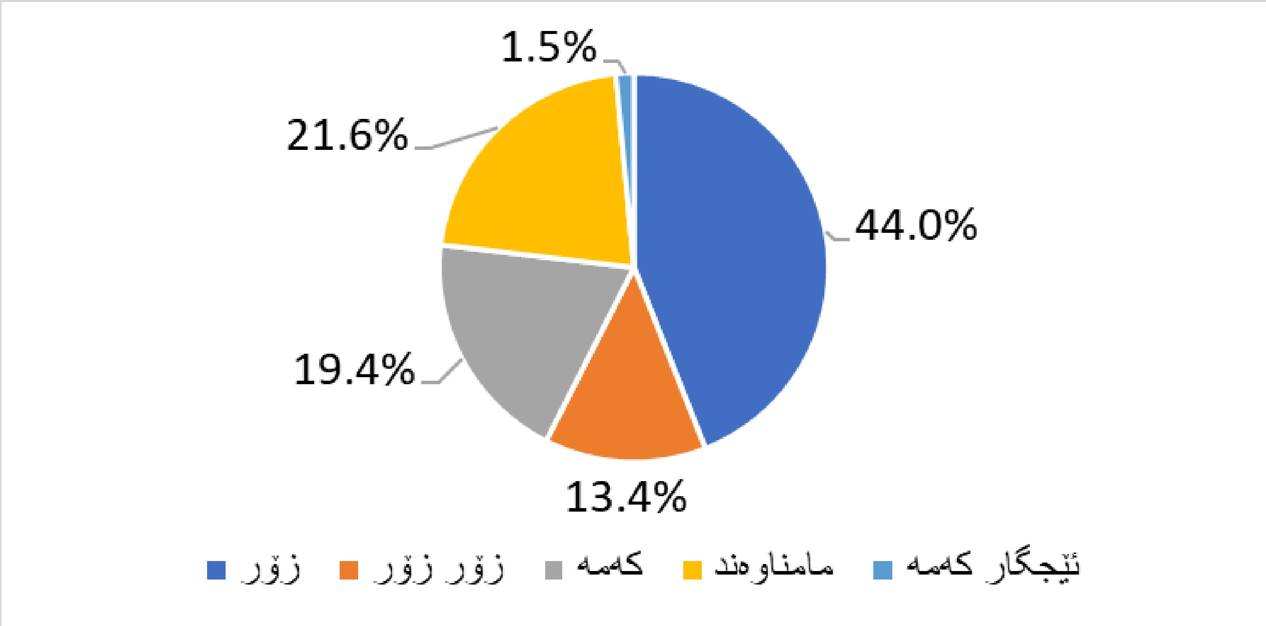

سەرچاوە:ئامادەکردنی توێژەر بەپشت بەستن ئەنجامدانی ڕاپرسی دیاریکراو

لەوێنەی ژمارە (12)دا دەرکەوتووە لە(44%)ی بەشداربووان خراپ وێناکردنی پارێزگای سلێمانی لە لایەن میدیاکانەوە بەکاریگەرییەکی (زۆر) لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی هەژماردەکەن و هاوکات زیاتر لە(13%)ی دیکەشیان ئەم کارتێکەرە بە (زۆر زۆر) کاریگەر لەسەر کەمبوونەوەی قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی ناودەبەن، هاوکات لە پێوانسازیەکەشدا دەرکەوتووە ئەگەر ئەم فاکتەرە بە ئەندازەی (1%) بەرزببێتەوە لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بە ئەندازەی لە (0.19%) کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت، چونکە وەبەرهێنی بیانی بۆ ئەوەی ئاشنابێت بە ژینگەی وەبەرهێنانەکەی سەرەتا لە ڕێگەی میدیاکانەوە زانیاری کۆدەکاتەوە، کاتێك میدیای ئەو وڵاتە بەشێوەیەکی نەرێنی پێناسەی پارێزگاکانی خۆی دەکات هیچ وەبەرهێنێکی بیانی ئامادەیی ئەوەی تیانیە سەرکەشی بەسەرمایەکەی خۆیەوە بکات و لەو ژینگەیەدا وەبەرهێنان بکات.

دەرئەنجامەکان

لەژێر ڕۆشنای بەشی دووەمی توێژینەوەکەدا چەندان دەرەنجام گەڵاڵەبوون، لێرەدا تیشک دەخەینەسەر گرنگترینیان:

1. ژمارەی پڕۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی لە ئاستێکی زۆر نزمدایە بەجۆرێك ڕێژەی بەشداری پڕۆژەی سلێمانی لە کۆی گشتی پڕۆژە بیانیەکانی هەرێم نزیکەی لە (5.3%)ی پێکهێناوە.
2. لەڕووی سەرمایەی بیانی بەگەڕخراووە پارێزگای سلێمانی کەمترین ڕێژەی بەشداریکردنی هەیە لە کۆی گشتی سەرمایەی پڕۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە هەرێمدا بەجۆرێك تەنها لە(0.5%) لەخۆی گرتووە.
3. سەرەڕای ئەوەی ژمارەی پرۆژە وەبەرهێنانە هاوبەشەکانی سلێمانی تەنها (7)پرۆژەیە لە کۆی (20)پرۆژەی هاوبەشی هەرێم و ڕێژەی (35%)ی پێکهێناوە، بەڵام پارێزگای سلێمانی بەرزترین ئاستی لەسەرمایەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی هاوبەشدا تۆمارکردووە کە ڕێژەی بەشداری سەرمایەی پرۆژە هاوبەشەکانی سلێمانی لە کۆی گشتی سەرمایە هاوبەشەکانی هەرێم (65%)ی تۆمارکردووە.
4. لەپارێزگای سلێمانیدا ژمارەیەکی زۆر کارتێکەر هۆکارن بۆ کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی، بەڵام لە گرنگترینیان قەبارەی بازاڕ و ڕۆڵی بانکەکانن، کە لە پێوانەسازیدا دەرکەوتووە ئەگەر قەبارەی بازاڕ (خواست و خستنەڕوو) بەئەندازەی (1%) کەمبکات لەبەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بەئەندازەی لە (18%) کەمبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت، هەرچی بانکەکانیشە ئەگەر بەئەندازەی (1%) بە ئاڕاستەی نەرێنی بڕوات لەبەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بەئەندازەی لە (13%) کەمبوونەوە بەخۆیەوەدەبینێت.
5. ناجێگیری بارودۆخی سیاسی پارێزگای سلێمانی هۆکارێکی کاریگەرە لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی، بەجۆرێك ئەگەر ئەم فاکتەرە بەئەندازەی (1%) بەرزببێتەوە لە بەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بەئەندازەی لە (0.22%) کەمدەکات.
6. بۆردومان و گەمارۆی سەر فرۆکەخانەی سلێمانی هۆکارێکی دیکەی کاریگەرە لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەو پارێزگایەدا، بەجۆرێك ئەگەر ئەم فاکتەرە بەئەندازەی (1%) زیادبکات لەبەرامبەردا قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بەئەندازەی لە (0.51%) کەمبوونەوە بەخۆیەوەدەبینێت.
7. ناهاوسەنگی ئابووری و کۆنترۆڵنەکردنی قەیرانەکان هۆکارێکی دیکەن بۆ کەمبوونەوەی قەبارەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانیدا، کە کاریگەرییەکەی لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی بە ئەندازەی لە (0.87%) کەم دەبێتەوە.
8. هەموارنەکردنەوەی یاسای وەبەرهێنان بەیەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی کەمبوونی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی دادەنرێت، کە قەبارەی کاریگەرییەکەی لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی بە (0.86%) دادەنرێت.
9. رۆتینی ئیداری و پەیڕەوکردنی بیرۆکراتی لە کاروباری کارگێڕیدا هۆکارێکی کاریگەرە لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانیدا، کە قەبارەی کاریگەرییەکەی بە (0.55%) دادەنرێت.
10. خراپی ژێرخانی ئابووری پارێزگای سلێمانی هۆکارێکی دیکەی کاریگەرە لەسەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە سلێمانیدا و قەبارەی کاریگەرییەکەی بە لە (0.88%) هەژمار کراوە.
11. لە ئەنجامی بەکارهێنانی بەرنامەی (R Software) بۆ پێوانەسازیکردنی کارتێکەرەکانی سەر کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی دەرکەوتووەکە (R-Square)ی مۆدیلەکەمان گەیشتووە بە (0.938) کە ئەمەش بەهێزی توانای ڕوونکردنەوەی مۆدێلەکەمان بۆ پشتڕاستدەکاتەوە، هاوکات (p-value) سەرجەم کارتێکەرانیش قبوڵکراون چونکە بەهاکەیان لەنێوان (0.000) بۆ (0.048)دایە، هەرچی تایبەتە بە (Std. Error) دوورە لە هەڵەی پێوانەسازی چونکە بەهاکەی لەنێوان (0.003) بۆ (0.06) دایە و بەپێی پێوەرە زانستیەکان قبوڵکراوە.
12.

پێشنیارەکان

لەژێر ڕۆشنای ئەو دەرەنجامانەی کە توێژینەوەکە پێی گەیشتووە گرنگترین پێشنیارەکان دەخەینەڕوو:

1. پێویستە ژینگەیەکی لەبار بۆ وەبەرهێنان فەراهەمبکرێت کە هەرسێ خاسیەتی (شەفافی و هەماهەنگی و براوتن)ی لەخۆگرتبێت.
2. هەرچی زووە کاربکرێت لەسەر بنیادنانی ژێرخانێکی ئابووری تۆکمە هەر لە نۆژەنکردنەوەی شەقامەکان و ڕاکێشانی شەقامی نوێ و دروستکردنی بەرزەپرد و کەمکردنەوەی قەرەباڵغی شەقامەکان.
3. دەستبەرکردنی هاوسەنگی سیاسی و ئیداری بۆ پارێزگای سلێمانی بۆ ئەوەی وەبەرهێنی بیانی سڵ نەکاتەوە لە بە گەڕخستنی سەرمایەکەی لە وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لەو پارێزگایەدا.
4. کاربکرێت بۆ زیادکردنی ژمارەی پڕۆژەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی لە پارێزگای سلێمانی لە ڕێگەی پێشکەشکردنی زۆرترین ئاسانکاری ئیداری و یاسایی.
5. دڵنیایی بدرێت بە وەبەرهێنی بیانی لە پاراستنی سەرمایە و پڕۆژەی ئەویش لە ڕێگەی ڕەخساندنی ژینگەیەکی هاوسەنگ لە ڕووی سیاسی و بەرگرتن لە زۆری خۆپیشاندان و مانگرتن و هەڵکوتانە سەر سەرمایەداران.
6. بەهێزکردنی ڕۆڵی کەرتی بانکی لە سنوری پارێزگای سلێمانی لە ڕێگەی فراوانکردنی مامەڵەی بانکی و دروستکردنی متمانە بۆیان لە لایەك و بانگێشت کردنی بانکە گەورەکان بۆ کردنەوەی لقی سەرەکیان لە سلێمانی ئەنجامدانی ئاڵوێری دارایی لە لایەکی دیکەوە.
7. بوژانەوەی بازاڕی سلێمانی، فراوانکردنی قەبارەی بازاڕ (خواست و خستنەڕوو) لە ڕێگەی ئاسانکاری بۆ سەرمایەداران و وەبەرهێنەران و کەمکردنەوەی باج و ڕەسمە جۆراوجۆرەکان لە سەریان.
8. بەکارهێنانی کەناڵە دیبلۆماتیەکان بۆ لابردنی گەمارۆی سەر فڕۆکەخانەی سلێمانی و کۆتایی هێنان بە بۆردومانی هەریەك لەتورکیا و ئێران.
9. کۆنترۆڵکردنی قەیرانە ئابووریەکان لە پێش هەموویانەوە قەیرانی مووچە کە شاهۆکاری لەدەستدەرچوونی کۆنترۆڵی ئابووری سلێمانیە و سەرچاوەی دروستکردنی ژینگەیەکی نا لەبارە بۆ وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی، جا لە ڕێگەی بە هەرێمکردنی سەربەخۆی ئەم دەڤەرەبێت یاخود لەڕێگەی (پڕۆژەی تەوتین)ی مووچەی مووچەخۆرانی سلێمانی بێت.
10. یاسای وەبەرهێنان پێویستی بەهەموار کردنەوەیە، ئەویش بەجۆرێك بێت کە ڕەچاوی جوگرافیای سەرجەم پارێزگاکانی هەرێم بکات، بەواتا لە یاساکەدا ئاسانکاری زۆر بۆ وەبەرهێن بکات کە دەیەوێت لەو شوێنانە وەبەرهێنان بکات کە هەنووکە یەك وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی تێدا ئەنجامنەدراوە وەك هەردوو ئیدارەی گەرمیان و ڕاپەڕین.
11. پێویستە کار بکرێت لەسەر ئەوەی کە دەزگاکانی ڕاگەیاندن و ڕێکخراو و دامەزراوە سەربەخۆکان لە هەوڵی دەرخستنی لایەنە ئەرێنیەکانی پارێزگای سلێمانی و ئەو بوارانەی کە وەبەرهێن و سەرمایەداری بیانی دەتوانێت وەبەرهێنانی تێدا بکات و دووركەونەوە لە زەقکردنی حاڵەتەکان.
12. پێویستە لایەنە پەیوەندیدارەکان و خەمخۆرانی پارێزگای سلێمانی ئەم توێژینەوەیە و دەرەنجامەکانی بەهەند وەربگرن، چونکە لەنێو سەرجەم زانکۆ حکومیەکانی سنوری پارێزگای سلێمانیدا تەنها توێژینەوەیەکە کە بەو جۆرە ڕۆچووبێتە ناو هۆکارەکان و پەیوەندیان بە کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی شیتەڵبکات.
13. پێویستە لەسەر بەرپرسانی ئیداری سلێمانی کاربکەن لەسەر ڕاکێشانی سەرنجی سەرمایەداران و وەبەرهێنەرانی کەنداو، چونکە سەرەڕای نزیکیان لەڕووی جوگرافیەوە، هاوکات لەڕووی کۆمەڵایەتی و ئاینیشەوە لە کلتوری ژینگەی پارێزگای سلێمانیەوە نزیکن.

سەرچاوەکان بە زمانی عەرەبی

یەکەم: کتێب

1. البنك الأهلي المصري. (2004). تحليل اتجاهات الاستثمار الأجنبي المباشر خلال الفترة 2003-2004. النشرة الاقتصادية، العدد الرابع، المجلد (57).، المصر.
2. وجيه، شندي. (1978). الفوائد الاقتصادية للاستثمارات الأجنبية. معهد البحوث والدراسات العربية، القاهرة.
3. حسين، عمر. (2000). الاستثمار والعولمة. دار الفكر الحديث، القاهرة.
4. حسن، كريم حمزة. (2004). المناخ الاستثماري في العراق. مجلة الغري للعلوم الاقتصادية والإدارية، العدد 23، السنة الثامنة، العراق.
5. حسين، سعيد، مجيد علي، عفاف، عبد الجبار. (2004). مقدمة في التحليل الاقتصادي الكلي. الطبعة الأولى، دار وائل للنشر، عمان.
6. مطر، محمد. (2010). إدارة الاستثمارات: الإطار النظري والتطبيقات العلمية. الطبعة الرابعة، مؤسسة الورق للنشر والتوزيع، الأردن.
7. الوزني، خالد واصف، الرفاعي، أحمد حسين. (2009). مبادئ الاقتصاد الكلي بين النظرية والتطبيق. الطبعة العاشرة، دار وائل للنشر، عمان.
8. غنيم، حسين عطا، دحلان، عبد الله صادق. (2004). دراسات في التحليل المالي ودراسة صافي رأس المال العامل. الطبعة الرابعة، جدة.
9. فرحي، محمد. (2005). التحليل الاقتصادي الكلي - الجزء الأول. دار الأنيس، الجزائر.
10. كنعان، علي. (2007). الاستهلاك والتنمية. جمعية العلوم الاقتصادية السورية، سوريا.
11. آل شبيب، دريد كامل. (2009). الاستثمار والتحليل الاستثماري. دار اليازوري العلمية للنشر والتوزيع، الأردن.
12. كاكي، عبد الكريم. (2013). الاستثمار الأجنبي المباشر والتنافسية الدولية. الطبعة الأولى، مكتبة حسن العصرية للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، لبنان.

دووەم: تێزی دکتۆرا و نامەی ماستەر

1. العلمي، حسين. (2013). دور الاستثمار في تكنولوجيا المعلومات والاتصالات في تحقيق التنمية المستدامة (دراسة مقارنة بين ماليزيا، تونس والجزائر). رسالة ماجستير، جامعة فرحات عباس سطيف 1، الجزائر.
2. برحومة، عبد الحميد. (2007). محددات الاستثمار وأدوات مراقبتها (إعداد نموذج قياسي للاستثمار بالجزائر للفترة 1994-2004). أطروحة دكتوراه، جامعة منتوري، الجزائر.
3. ميلودي، عبد العزيز. (2007). محددات تمويل الاستثمار في البنوك الإسلامية. رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة الجزائر.
4. السعيدي، أسامة علي كاظم. (2007). دراسة تحليلية لأثر الاستثمار الأجنبي المباشر على اقتصاديات البلدان العربية (مصر والأردن) حالة دراسة للمدة من 1991-2005. رسالة ماجستير، جامعة الكوفة، العراق.
5. الزبيدي، محمد ناجي. (2008). فاعلية الاستثمار الأجنبي المباشر في إنماء المناطق الحرة. أطروحة دكتوراه غير منشورة، جامعة بغداد، العراق.
6. عاشور، إحسان جبر. (2007). دور الاستثمار الأجنبي المباشر في عملية التنمية الاقتصادية - تجارب دول مختارة مع إشارة خاصة للعراق. رسالة ماجستير، جامعة بغداد، العراق.
7. بن منصور، ليليا. (2014). الاستثمار الأجنبي المباشر - دراسة نظرية واقتصادية. مجلة الاقتصاد والتنمية البشرية، العدد (5)، جامعة البليدة، الجزائر.
8. سالكي، سعاد. (2011). دور السياسة المالية في جذب الاستثمار الأجنبي المباشر (دراسة بعض دول المغرب العربي). أطروحة دكتوراه غير منشورة، جامعة أبي بكر بلقايد، تلمسان، الجزائر.

سێهەم: وتاری ئەکادیمی لە گۆڤارە زانستیەکان

1. عبد المجيد، قدي. (2002). المؤسسات الصغيرة والمتوسطة والمناخ الاستثماري. الملتقى الوطني الأول حول المؤسسات الصغيرة والمتوسطة ودورها في التنمية، جامعة الجزائر.
2. دلال، بن سمينة. (2008). تحليل أثر الاستثمارات الأجنبية المباشرة على ميزان المدفوعات الجزائري خلال الفترة 2000-2014. مجلة دراسات اقتصادية، جامعة زيان عاشور، الجزائر.
3. محمد، رياض سيف عبد الجبار، مصطفى، محمد. (2013). الاستثمارات الأجنبية المباشرة في العراق ودورها في التنمية الاقتصادية. مجلة كلية بغداد للعلوم الاقتصادية الجامعة، العدد الخاص بمؤتمر الكلية، العراق.
4. عبيد، مهند خليفة، عبد، طيبة عباس. (2023). الانضباط المالي وأثره في معالجة الصدمات المزدوجة في الاقتصاد العراقي للمدة 2004-2020. مجلة اقتصاديات الأعمال للبحوث التطبيقية، المجلد (4)، العدد (1)، العراق.
5. فيصل، نبيل. (2013). أثر الاستثمار السياحي على التواصل الحضاري للمجتمع. مجلة كلية بغداد للعلوم الاقتصادية الجامعة، العدد 36، العراق.

سەرچاوەکان بە زمانی ئینگلیزی

1. UNCTAD. (2004). World Investment Report 2004: The shift Toward Services. United Nations, New York & Geneva.
2. The role of Foreign Direct Investment (FDI) in Economic Development. (2000). United Nations, New York.
3. Alasrag, H. (2005). Foreign Direct Investment Development Policies in the Arab Countries. Working Paper No. 83, The Industrial Bank of Kuwait.
4. Abduvaliev, M. (2023). The Impact of Investments on Economic Growth: Evidence from Tajikistan. MPRA Paper. Retrieved from https://mpra.ub.uni-muenchen.de/116635/
5. Aranguna . Roberto Badas (2021) .Foreign direct investment in Spain: what is it Immediate and what is the final investment .Statistics notes،Spain
6. Shearn,Michael.(2011).Investment checklist The art of in-depth research . John Wiley & Sons.Inc .USA,

دەزگاو فەرمانگە پەیوەندیدارەکان:

12.سەرۆکایەتی دەستەی وەبەرهێنان، فەرمانگەی لێکۆڵینەوەو زانیاری - هەولێر
دەستەی وەبەرهێنان، بەڕێوەبەرایەتی زانیاری - سلێمانی
13.34- بەڕێوەبەرایەتی گشتی ئامار - سلێمانی

دامەزراوەی ڤیژن بۆ لێکۆڵینەوەی ستراتیجی
مؤسسة رؤية للدراسات الاستراتيجية
Vision Foundation for Strategic Studies

+964 772 330 0005
info@vfssiq.org
www.visionfoundationiq.org
Sulaymaniyah, Ashty, Opposite to Azadi Park

visionfoundationiq